

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Infokorralduse õppekava

Erle Kalmus

**Lastevanemate kasutajakogemused Texta Protect vanemliku
kontrolli rakendusega**

Lõputöö

Juhendaja prof. Andra Siibak

Tartu 2025

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1 TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD.....	6
1.1. Digitaalne vanemlus	6
1.2. Vanemliku kontrolli rakendused.....	9
1.2.1 Vanemliku kontrolli rakendus Texta Protect	11
1.3. Eesti laste netitegevused ja kokkupuuted küberkiusamisega	12
1.4 Uurimisküsimused	15
2 METOODIKA	16
2.1 Valim	16
2.2 Andmekogumismeetod	17
2.3 Andmeanalüüs	18
3 TULEMUSED	20
3.1 Peamised mured noorte internetikasutusega: vanemate vaade	20
3.2 Vanemliku kontrolli rakenduste lubavused ja neist tõusetuv kasu	22
3.3 Texta Protect kasutamiskogemus: vanemate hinnangud	25
3.4 Rakenduse kasutuselevõtuga kaasnevad reaktsioonid peresuhetes kas proovikivi lapse- vanema suhetes?	27
4 JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON.....	30
4.1 Järeldused.....	30
4.2 Diskussioon.....	33
4.3. Edasised uuringud.....	35
KOKKUVÕTE	36
SUMMARY	38
KASUTATUD KIRJANDUS	40
LISAD	44
Lisa 1. Poolstruktureeritud intervjuu kava.....	44
Lisa 2. Teabeleht.....	47
Lisa 3. Nõusoleku vorm.....	49

SISSEJUHATUS

Paljud lapsevanemad on vanemlike kohustuste täitmiseks hakanud üha enam kasutama erinevaid digitehnoloogiaid, mis lisaks paljudele teistele tehnoloogilistele lubavustele (nt suhtlemiseks, meelelahutuseks, informatsiooni otsimiseks) võimaldavad hoolikamalt jälgida laste veebitegevusi (Mascheroni ja Siibak, 2021). Ehk, uuringutest nähtub, et kaasaegsed lapsevanemad on hakanud järjest rohkem kasutama erinevaid nn vanemliku kontrolli rakendusi, mis võimaldavad neil muuhulgas piirata laste veebikasutusele kuluvat aega, kättesaadavat sisu või monitoorida seadme kasutust. Tehnoloogiliste abivahendite kasutamine on muutunud niivõrd tavaliseks ja normaliseeritud tegevuseks, et kohati võib jääda mulje, et vaid erinevaid digitehnoloogiaid rakendavad lapsevanemad väärivad „hea“ lapsevanema tiitlit (Siibak, 2019).

Lapsevanemate digitehnoloogiatega kasutus on sageli ajendatud erinevatest hirmudest ja muredest, mida nad laste veebikasutusega seostavad. Üks peamistest veebiriskidest, millest kirjutatakse sageli meedias ning millele pööratakse seetõttu palju tähelepanu ka avalikus arutelus, on küberkiusamine. Eestis 2018. aastal läbi viidud EU Kids Online küsitlusuuringust nähtus, et aasta jooksul oli küberkiusamist pealt näinud 40% uuringus osalenud lastest ning 36% lastest olid küberkiusamist ise kogunud, kuid paljud neist ei räägi sellest kogemusest kellelegi (Sukk ja Soo, 2018). Mitmed teadlased, sh Goodine (2016) on öelnud, et küberkiusamise trend on tõusuteel; seetõttu on ülioluline, et noored, lapsevanemad, koolid ja kogukond laiemalt oleksid valmis selle riski ennetamiseks ning sellega toimetulekuks, et aidata noortel hoiduda küberkiusamise ohvriks langemise eest. Enamgi veel, kuna küberkiusamine võib kaasa tuua vaimse tervise probleeme ning üleelamisi (Goodine, 2016), on vanemad mures oma laste veebiturvalisuse pärast (Alelyani jt, 2019).

Tehnoloogiafirmad on samuti lapsevanemate muret tunnetanud ning on turule toonud erinevaid rakendusi, mille eesmärk on küberkiusamist ennetada ning võimalusel ära hoida. Eestis tuli esimene omataoline rakendus turule 2022. aastal ning kandis nime Texta Protect. Rakendus lubab analüüsida reaajas tehisintellekti abil postituste alla jäetud kommentaare ning peita ebasobivad kommentaarid lapse sotsiaalmeedia kontol. Pakkudes lapsevanemale võimalust paremini kaitsta oma lapsi võimaliku ebasobiva sisu, küberkiusamise ja sobimatu suhtluse eest sotsiaalmeedias. Texta Protect rakendus loodigi küberkiusamise ennetamiseks, kuna rakendus lubas analüüsida lapse sotsiaalmeedia kontodele jäetud kommentaaride sobilikkust ning problemaatiliste kommentaaride korral lubas rakendus teavitada neist lapsevanemat. Varasemalt on Høgdsdal jt, (2025) uurinud Norra NettOpp mobiilirakenduse mõju küberkiusamise negatiivsete tagajärgede

ennetamisele ning Salawu jt (2020) Ühendkuningriikide BullStop mobiilirakendust küberkiusamise ennetamiseks. Nimetatud uuringutest nähtub, kuidas toimivad välismaised vanemliku kontrolli rakendused, aga kuna Texta Protect rakendus oli Eestis uudne ning esimene omalaadne, pidasin oluliseks uurida, milliseks osutub Texta Protecti kasutavate lapsevanemate kasutuskogemus ja kuivõrd nad tunnetavad, et rakendus täidab lubatud eesmärke. Muuhulgas soovisin teada saada, millest tõukub lapsevanemate soov vanemliku kontrolli rakendusi kasutusele võtta ning kuivõrd selliseid otsused sünnivad lapse-vanema koostöös.

Varasemalt on uuritud, kuidas toimivad välismaised vanemliku kontrolli rakendused, aga Texta Protect rakendus on Eestis uudne ning oluline on uurida, kas antud rakendus täidab oma eesmärgi, miks lapsevanemad seda kasutama hakkavad ning toimib nii, nagu lubatud.

Nendele küsimustele vastuse saamiseks otsustasin uuringusse kaasata teismelisi lapsi (13–16-aastaseid) kasvatavaid lapsevanemaid, kes olid valmis Texta Protect rakendust proovima ning enda kasutuskogemust minuga poolstruktureeritud individuaalintervjuus jagama. Uuringusse olid kaasatud 13–16-aastased noored, kuna see vanuserühm vastab sotsiaalmeediaplatvormide kasutustingimustele – Facebooki, Instagrami ja TikToki kasutajatingimuste kohaselt peab platvormi kasutaja olema vähemalt 13-aastane (Facebook, 2025; Instagram, 2025; TikTok, 2025). Teisalt hakkavad teismelised sotsiaalmeediat kasutama tavaliselt just selles eas ning see moodustab tänapäeva teismelise elust olulise osa, sotsiaalmeedia kasutamine võib toetada sõprussuhteid, meelelahutust ja paljusid muid eesmärke (Dennen jt, 2020). Ulatuslik sotsiaalmeedia kasutamine ei ole pelgalt teismelisi toetav, vaid ka küberkiusamise risk (Landstedt ja Persson, 2014). Laialdane sotsiaalmeedia kasutamine tekitab muret, et teismelised sotsiaalmeedia kasutajad hakkavad veebis sobimatult käituma, kogevad veebisuhtluse negatiivseid mõjusid ning langevad veebikiusajate ja -kurjategijate ohvriks (Dennen jt, 2020). Seetõttu on oluline, et just selle vanuserühma lapsevanemad oleksid kursis küberkiusamise riskidega ja sellega, kuidas aidata noorukitel end interneti ohtude eest kaitsta (Goodies, 2016). Eriti arvestades, et teismeiga on kriitilise tähtsusega eluetapp, kus arenevad mitmed toimetulekuks ja heaoluks vajalikud oskused, näiteks oskus ennast juhtida, emotsioonidega toime tulla ning suhelda (Sisask ja Streimann, 2020). Käesolev töö toetub seitsme lapsevanemaga läbi viidud intervjuude tulemustele.

Lõputöö eesmärk on uurida, millest tõukuvalt ning milliste ootustega lapsevanemad vanemliku kontrolli rakendusi kasutama asuvad ning milliseks nende kasutuskogemus kujuneb. Muuhulgas soovin uurida, kuivõrd sünnivad otsused vanemliku kontrolli rakendus kasutusele võtta lapse ja

vanema koostöös. Uuringus kaardistan nende vanemate kogemusi, kes olid huvitatud proovima esimest omanäolist eestikeelset rakendust Texta Protect.

Töö esimeses peatükis annan ülevaate uuringu teoreetilistest ja empiirilistest lähtekohtadest. Esmalt kirjeldan mõistet digivanemlus ja teisi töö seisukohalt olulisemaid mõisteid. Seejärel kirjeldan küberkiusamisega seonduvaid probleeme ning annan ülevaate Eesti noorte netikasutuse praktikatest, sealjuures kogemustest küberkiusamisega. Teoreetilise osa lõpus annan ülevaate vanemliku kontrolli rakendustest ning tutvustan konkreetsemalt Texta Protect rakendust ja selle võimalusi. Teises peatükis kirjeldan valimi moodustamist, andmekogumis- ning andmeanalüüsi meetodit. Kolmandas peatükis annan ülevaate intervjuude tulemustest ning täiendan enda tähelepanekuid intervjuueeritavate tsitaatidega. Viimases ehk neljandas peatükis toon välja uuringu peamised järeldused, diskuteerin leidude üle ning pakun välja uusi uurimisvõimalusi teemaga tegelemiseks. Töö lõppeb kokkuvõttega.

1 TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

Käesolev peatükk koosneb neljast osast, milles annan ülevaate töö kontekstis olulistest mõistetest. Esmalt käsitlen digitaalset vanemlust ja selle olemust, seejärel räägin ühest kõige murettekitavamast veebiriskist, millega noored internetis kokku puutuvad – küberkiusamisest. Peatüki kolmandas osas tutvustan varasemaid uuringuid, milles on uuritud Eesti noori kui netikasutajaid, sealhulgas uuringuid, mis on kaardistanud Eesti noorte kogemusi küberkiusamisega. Peatüki viimases alaosas tutvustan vanemliku kontrolli rakendust Texta Protect, mille Eesti tehnoloogiaettevõtte lõi selleks, et aidata kaasa küberkiusamise vähendamisele ning selle veebiriski realiseerumise ennetamisele.

1.1. Digitaalne vanemlus

Tehnoloogiast küllastunud ühiskonnas elavad lapsevanemad on pidanud harjuma nn 24/7-vanemlusega, sest erinevate invasiivsete digivahendite külluse tõttu oleme jõudnud ajajärku, mil erinevad vanemlikud kohustused võivad lapsevanemate muud sotsiaalsed kohustused ja ülesanded igal pool ja igal ajal üle võtta (Mascheroni ja Siibak, 2022). Teadlased on hakanud rääkima transtsendentsetest, nn üleloomulike võimetega lapsevanematest (*transcendent parenting*), kelle vanemlikud kohustused näivad olevat aja- ja ruumipiiride ülesed, kuna digitehnoloogiate abil ühendatud perekondades on kõik liikmed üksteise pideva järelevalve ja hoole all (Lim, 2018). Autorid on leidnud, et selline transtsendentne vanemlus on tekkinud seetõttu, et ühest küljest on tekkinud aina uusi tehnoloogilisi võimalusi vanemliku hoole ja kontrolli hoidmiseks, teisalt aga on aina kasvanud vanemate endi rolli-ärevus ning samas ka vanematele esitatavad ühiskondlikud ootused. Uuringutest nähtub, et aina rohkem tunnetavad lapsevanemad endal ühiskondlikku ootust, et „heaks lapsevanemaks“ olemiseks tuleb üha rohkem investeerida oma laste kasvatamisse aega, raha ja energiat (Lee *et al.*, 2014; Faircloth, 2014 viidatud Andelman, Alvarez ja Meleschko, 2024 kaudu). Kasvavad ühiskondlikud ootused ning tehnoloogiasõltuvus on omakorda viinud selleni, et lapsevanema roll kui selline on digitaalses maailmas üha rohkem muutumas ja ka tänased lapsed kasvavad maailmas, mis on digitehnoloogiast küllastunud (Siibak, 2019).

Sellest tõukuvalt on lapsevanematel palju küsimusi ja muresid, mis on ühest küljest seotud nii laste kasvatamise, aga teisalt ka lapsevanema enda muutunud rolli ja kohustustega (Siibak, 2019). Selle muutunud konteksti tingimustes on teadlased viimastel aastatel üha enam hakanud kasutama mõistet digitaalne vanemlus (*digital parenting*) (Mascheroni, Ponte ja Jorge, 2018). See populaarsust koguv, kuid samas mitmetähenduslik mõiste, viitab nii sellele, kuidas vanemad

tegelevad üha enam sellega, et reguleerida enda laste digimeedia kasutust (vanemlik vahendamine), kui ka sellele, kuidas vanemad ise kaasavad aina aktiivsemalt digitehnoloogiaid igapäevastes lapsevanematele omastes tegevustes, arendades seejuures välja uusi vanemlikke praktikaid (Mascheroni, Ponte ja Jorge, 2018: 9).

Lapsevanemad muretsevad sageli laste digiseadmete kasutamise pärast ning püüavad seeläbi üha enam hallata ja vahendada laste suhteid ja seotust erinevate digitehnoloogiatega (Siibak, 2019). Mobiilsed sidevahendid ja pilvandmetöötuse tehnoloogiad kujundavad nii vanemate kui ka laste omavahelisi suhtlus- ja meediatarbimisharjumusi. Soovi korral võib vanemate sotsiaalmeedia sisuloome- ja jagamispraktikate toel kaardistada kogu lapse elu- ja arenguteekonna ning kogu tee sünnist kuni esimese lasteaiapäevani või koguni ülikooli lõpetamiseni (Lim, 2018).

Digivahendite kasutamine võimaldab lapsevanematel suhelda lapsega ka erinevatel viisidel. Nii näiteks võivad vanemad lisaks näost-näku suhtlemisele olla lastega ühenduses mitme suhtlusplatvormi, sõnumirakenduste, sotsiaalmeedia, e-kirjade ning kõne- või videokõneplatvormi vahendusel (Lim, 2018). Limi (2018) sõnul sõltub lapsevanema ja lapse vahelise vahendatud suhtluse ulatus lapse vanusest, kuna vanuse kasvades muutuvad lapsed iseseisvamaks ja neil on üha suurem juurdepääs ja pädevus kasutada isiklikke digiseadmeid, muuhulgas ületav lapsevanem on see, kes peab kasutama neid erinevaid suhtlemisviise, et hoida silma peal ja olla kontaktis oma lastega, kus iganes nad ka ei viibiks.

Kuna lapsevanemad on sageli mures sellepärast, kuidas ja kui palju lapsed digiseadmeid kasutavad, püüavad nad üha enam juhtida ja vahendada oma laste veebikäitumist ja veebisuhtlust. Vanemliku vahendamise (*parental mediation*) mõiste viitab erinevatele praktikatele, mida vanemad rakendavad, et hallata ja reguleerida laste seotust meediaga (Mascheroni, Ponte ja Jorge, 2018: 9). Kuna lapsed kasutavad digitaalset meediat üha nooremas eas, muutub meediaharidus või selle puudumine lapsevanemate jaoks pakiliseks probleemiks (Nikken ja Jansz, 2014). Tehnoloogia vahendamine on väljakutseks paljudele lapsevanematele, kuna nemad ei ole kasvanud üles koos internetiga (Talves ja Kalmus, 2015).

Nathanson (2015) on leidnud, et vanemad mitte ainult ei paku juurdepääsu meediale, vaid ka mõjutavad seda. Vanemlikku vahendamist mõjutavad muuhulgas sellised tegurid nagu perekondlik suhtlemine või suhtlusstiil (Livingstone, 2007: 15). Nathansoni (2015) sõnul võivad vanemad mõista seda, et meedia võib pakkuda nende lastele lihtsat ja mugavat meelelahutust, kuna see on hõlpsasti kättesaadav ja kätkeb endas palju erinevaid ahvatlevaid võimalusi.

Tehnoloogiliselt mõõdukas vanemlik hoiak on suuresti tingitud ühiskonna, töö- ja pereelu konkureerivatest nõudmistest ning soovist olla hea lapsevanem (Siibak, 2019).

Vanemliku vahendamise strateegiad on kooskasutamine, aktiivne vahendamine, piirav vahendamine, järelevalve ja tehniline vahendamine (Nikken ja Jansz, 2014). Nikken ja Jansz (2015) on vanemliku vahendamise strateegiate tähendusi selgitanud järgnevalt: kooskasutamine tähendab koos vaatamist või koos mängimist kui tahtlikku strateegiat laste meediakasutuse jagamiseks; aktiivne vahendamine on õpetlik või normatiivne ning hõlmab kriitiliste kommentaaride jagamist, sealhulgas keeruka sisu selgitamist; piirav vahendamine hõlmab kontrolli selle üle, kui palju aega lapsed meediaga veedavad, aga ka kontrolli meediasisu üle, mida lastel on lubatud tarbida. Järelevalve hõlmab vanemlikke tegevusi, mille käigus lapsel lubatakse üksi internetti kasutada, kuid kindlustundega, et ta on lähedal asuva vanema otsese järelevalve all. Käesoleva töö kontekstis on kõige olulisem vanemliku vahendamise strateegia tehniline vahendamine (*technical mediation*), mis tähendab tarkvara abil sisu filtreerimist ja/või sellele juurdepääsu piiramist (Duek ja Moguillansky, 2020). Tehnilise vahendamise rakendamiseks võivad lapsevanemad näiteks kasutada niinimetatud vanemliku kontrolli (*parental controls*) rakendusi ehk mobiilitarkvaraprogramme, mida saab kasutada laste mobiiltelefoni kasutamise jälgimiseks, seadmes veedetava aja reguleerimiseks või vaadatava sisu piiramiseks ja kontrollimiseks (Feal Fajardo, 2017). Erinevate riskide tõttu, millega lapsed võivad kokku puutuda nii internetis kui ka mujal, on lapsevanemad hakanud üha enam kasutama erinevaid tehnoloogilisi seadmeid, mobiilirakendusi, sh vanemliku kontrolli rakendusi (nt sisu filtreerimise tarkvara, internetiblokaatorid, lisandmoodulite jälgimise tarkvara), või laste asukoha jälgimise rakendusi nii võrgus kui füüsilises maailmas (Siibak, 2019). Näiteks on väga palju erinevate võimalustega tehnilist vahendamist võimaldavaid rakendusi, mille abil on lapsevanemal võimalik lapse asukohta jälgida. Üks nendest on Family GPS Locator (Family Locator, i.a), mis võimaldab lapse asukohta jälgida, et lapsevanem näeks vajadusel, kus tema laps on, ja aitab lapsevanemal kontrollkõne tegemist ja liigset muretsemist vältida, kuna ta saab vaadata asukohta otse rakendusest. Rakendus Find My Kids (Find My Kids, i.a) saadab lapsevanemale koguni märguandeid, kui laps on sihtkohta jõudnud (trenn, kodu, kool), aidates seeläbi lapsevanemal hoida lapsel silma peal, kas ja kunas ta on sihtkohta jõudnud. Lisaks on mitmeid rakendusi, mis aitavad lapsevanemal piirata lapse ekraaniaega ja kontrollida, millist veebisisu laps tarbib. Näiteks Google Family Link (Google, i.a) võimaldab piirata lapse ekraaniaega ja kontrollida, mida laps internetis teeb, et kaitsta last sobimatu internetisisu eest ja hoida nutiseadme kasutamisel silma peal. Seeläbi omab lapsevanem infot, kui kaua laps internetis aega veedab, ning ta saab piirata vajadusel ekraaniaega.

Uusim sarnane rakendus, mis on Eesti turule toodud, on Texta Protect (Texta Protect, 2022), mille eesmärk on kaitsta lapsi netikiusamise eest, peites ebasobivaid kommentaare ja säästes seeläbi lapsi halbadest kommentaaridest, ning on abiks lapsevanemale. Need on vaid mõned näited sarnastest rakendustest, kuid turul on palju erinevaid võimalusi loovaid rakendusi, mida vanemad saavad vastavalt vajadustele proovida ja kasutusele võtta.

Eelpool loetletud murede leevendamise lootuses ongi paljud lapsevanemad hakanud kasutama erinevaid digitaalseid tehnoloogiaid, millest on justkui saanud lapsevanemaks kasvamise vahendid – alates raseduse monitoorimise rakendustest ja imikumonitoridest kuni vanemliku järelevalve ja jälgimisseadmeteni (Siibak, 2019). Vanemlikud mured, mis on tekkinud vajadusest oma last hoida ja kaitsta, süvenevad lapse sünniga, sest lapsevanemad soovivad oma lapsi kaitsta ja neile igal ajal parimat hoolitsust pakkuda. Seega, tehnilist vahendamist võivad rakendada just need lapsevanemad, kes muretsevad laste veebiturvalisuse pärast ja hakkavad seetõttu kasutama vanemliku kontrolli rakendusi (Alelyani jt, 2019). Vanemad installivad seda tüüpi rakendused laste telefonidesse, et kaug-seadistada reeglid selle kohta, mida lapsed saavad oma seadmega teha, ja jälgida, kus telefon asub ja milleks lapsed seda kasutavad (Feal Fajardo, 2017). See aga on viinud olukorrani, kus võrreldes varasemate põlvkondade lastega, kes olid harjunud õues mängima koos sõpradega, kõndisid üksi kooli või sõitsid jalgrattaga naabruskonnas ringi, olles samal ajal täiesti väljaspool vanemate käeulatust, saavad tänapäeva lapsed harva nautida sellist vabadust ja sõltumatust (Siibak, 2019: 110).

Varasemad uuringud näitavad, et just emad on need, kes jälgivad üsna aktiivselt laste tegevusi internetis, eriti suhtlusvõrgustikes, ent mõned emad on jälgimisele väga vastu, sest usaldavad last täielikult (Talves ja Kalmus, 2015; Sukk ja Soo, 2018). Talvese ja Kalmuse (2015) uuringust nähtus, et eri suhtlusvõrgustikes laste aktiivne jälgimine sõltub tugevalt lapse vanusest ning seda tehakse aktiivsemalt just nooremate laste ja tüdrukute puhul. Näiteks tõid Talves ja Kalmus (2015) välja, et tüdrukute puhul tunnistasid emad, et nad kontrollisid Facebooki-kontosid sageli koos tütreaga, kuid poiste puhul oli jälgimine salajasem, mitte otsene.

1.2. Vanemliku kontrolli rakendused

Viimastel aastatel on nutitelefonide ja sotsiaalmeedia kasutusmäär noorte tarbijate seas märkimisväärselt kasvanud, tekitades vanemates muret (Areni 2021, viidatud Bertradius jt, 2023 kaudu) ning selle kasvu aeglustumist ei oodata (Bertradius jt, 2023). Tehnoloogiaettevõtted on teinud märkimisväärsed investeeringuid uue põlvkonna tehnilistesse lastekaitsemeetmetesse,

mida tavaliselt nimetatakse vanemliku kontrolli vahenditeks või lihtsamalt vanemlikuks kontrolliks (Stoilova jt, 2024).

Laste nutitelefonide liigkasutamine ja digisõltuvus on vanemate jaoks üks peamisi muresid ning selle probleemi lahendamiseks on tehnoloogiaettevõtted välja töötanud teenused, mis aitavad vanematel jälgida laste ekraaniaega (Bertradius jt, 2023). Mitmed IT-ettevõtted, sealhulgas Google, Apple ja Microsoft, on välja töötanud ekraaniaja rakendused ja tarkvara, mis aitavad vanematel jälgida ja kontrollida laste internetikasutust (Bertradius jt, 2023). Mõned neist töötavad seadme tasemel – näiteks võivad nad piirata seadmes või teatud rakendustes veedetud aega ning teised haldavad sisu, millele lapsed veebis juurde pääsevad, filtreerides välja pornograafia, vihkamise ja muu potentsiaalselt kahjuliku sisu (Stoilova jt, 2024). Mõned vanemliku kontrolli rakendused võivad aidata kehtestada piiranguid erinevatele sidustegevustele nagu meelelahutus ja sotsiaalmeedia ning mõned rakendused teavitavad vanemaid ka sellest, kui laps külastab uut kohta või kui ta saabub koju liiga hilja (Mascheroni ja Siibak, 2022).

Noorukiiga on kriitiline periood, mida iseloomustavad kiired füüsilised, emotsionaalsed ja sotsiaalsed muutused, ning üleminekuperioodil võib vanema ja lapse suhtluse kvaliteedil olla sügav mõju noorukite vaimsele heaolule (Xu ja Ren, 2025). Teismeliste interneti-tegevuse jälgimine ei ole lihtne, eriti ilma tehnoloogilise abita. Vanemad peaksid jälgima võrgus veedetud aega, sundima teismelisi vajadusel ühenduse katkestama, kontrollima nende veebisirvimise ajalugu, sotsiaalmeedia profiili, vaatama läbi saadud sõnumeid jne – kõik need kohustused nõuaksid palju aega ja energiat ning tekitavad tõenäoliselt konflikte, mille tulemuseks on vanemate ülekoormus (Bertradius jt, 2023). Paremate digioskustega vanemad kasutavad suurema tõenäosusega vanemliku kontrolli rakendusi (Stoilova jt, 2024). Lapsevanemad hakkavad kasutama erinevaid vanemliku kontrolli rakendusi, sest ühelt poolt usuvad nad, et rakenduste jälgimine aitab lastele kinnitada, et nende vanemad suudavad tagada nende turvalisust, ja teisalt usuvad vanemad, et need tehnoloogiad annavad neile agentsuse, leevendades nende endi muresid (Mascheroni ja Siibak, 2022).

Ghosh jt (2018) uuringu kohaselt leidsid lapsed, et vanemliku kontrolli rakendused on liiga piiravad ja nende eraelu puutumatus riivavad, mõjutades negatiivselt nende suhteid vanematega. Peaaegu ainuõiguse andmine vanematele ja piirangute eelistamine suhtlemisele võib tähendada, et lastel ei ole võimalust õppida tundma internetiriske, arendada toimetulekuoskusi ja arutada vanematega oma konkreetseid vajadusi (Stoilova jt, 2024). Laste hinnangud vanemliku kontrolli rakendustele olid positiivsed, kui nad tundsid, et rakendused andsid neile rohkem otsustusõigust või parandasid nende suhteid vanematega (aktiivne vahendamine) (Ghosh jt, 2018). Stoilova jt

(2024) uuringu kohaselt võivad meetmed, mida lapsed peavad liiga piiravaks või pealetükkivaks, tuua perekonnas kaasa usalduse õõnestamist. Privaatsust riivavatele tehnikatele, autoritaarsele reeglite kehtestamisele või rangetele meetmetele tuginevad vanemliku kontrolli vahendid kipuvad olema ebaefektiivsed ning ei vanemad ega lapsed suhtu neisse positiivselt (Stoilova jt, 2024). Ghosh jt (2018) uuringus osalenud lapsed soovisid, et vanemad annaksid neile rohkem vabadust, võimaluse tõestada, et nad suudavad teha internetis tarku valikuid, aga võimaldaksid ka teha mõningaid vigu. Kuigi vanemliku kontrolli meetmeid kiputakse reklaamima nende piiravate ja kontrollivate omaduste pärast, rõhutavad paljud uuringud avatud suhtluse, ühise reeglite kehtestamise, läbirääkimiste ja lapse kaasamise positiivset rolli otsuste tegemisel (Stoilova jt, 2024). Lapsed ei olnud pahased sellepärast, et veebiturvalisuse rakendused takistavad neid riskikäitumises; nad olid pahased, et need takistavad neid täitmast muidu kasulikke ülesandeid (Ghosh jt, 2018).

Laste jaoks saavutatakse parimad tulemused siis, kui vanemad põimivad vanemliku kontrolli positiivsesse kasvatusprotsessi, mis keskendub avatud suhtlusele ja lugupidavale läbirääkimisele perekonnas (Stoilova jt, 2024).

1.2.1 Vanemliku kontrolli rakendus Texta Protect

Eesti turule on toodud esimene eestikeelne rakendus Texta Protect küberkiusamise ennetamiseks. Texta Protect on vanemliku kontrolli rakendus, mille eesmärk on ennetada küberkiusamist ja võrguahistamist (Texta Protect, 2022). Rakendus toimib reaalsajas tehisintellekti abil, et võimaldada lapsevanemal paremini kaitsta oma lapsi ebasobiva sisu, küberkiusamise ja sobimatu suhtluse eest sotsiaalmeedias (Facebook, Instagram ja TikTok). Rakendus lubab, et analüüsib postituste alla jäetud kommentaare erinevates keeltes (eesti, vene, inglise).

Texta Protecti kasutamiseks ei ole vaja mobiilirakendust alla laadida, kuid Texta Protecti kasutamiseks peab olema registreeritud kasutaja. Kasutajakonto alla saab lisada *My Family* vaatesse soovitud sotsiaalmeedia konto ja jälgida võimalikke ohtusid reaalsajas. Rakenduse *My Family* vaates saab lisada lapse sotsiaalmeedia kontosid, nt Facebook, Instagram, TikTok, mis on alati nähtavad *Protected accounts* vaate all ning lisatud lehtede puhul saab näha kaitstud lehe nime ja postitatud kommentaaride keelt (eesti-vene-inglise).

Texta Protectis on vaikimisi sisse lülitatud funktsionaalsus, kus tuvastatud küberkiusaja kommentaarid peidetakse automaatselt ja need ei ole kaitstud kontol nähtavad ei lapsele ega ka teistele kasutajatele, kes kommentaare näevad. Kommentaari lisanud postitajale (kiusajale) jäävad

aga kommentaarid nähtavaks. Seda funktsiooni on võimalik ka nii muuta, et kommentaarid jäävad kõigile nähtavaks, sh ebasobivad, aga sel juhul analüüsib rakendus kõiki kommentaare. Lapsevanem näeb kõiki kommentaare, mis postitatakse kontodele, mis on lisatud Texta Protecti kaitstud lehtede alla. Tegevused on jaotatud kaheks: sõnumid ja sõnumitegevused. Sõnumite all näeb postituse alla lisatud kommentaari kuupäeva ning sotsiaalmeedialehte, kuhu kommentaar postitati. Lisaks näeb sõnumite alt kommentaari sisu ja ka seda, kas Texta Protect on selle kommentaari turvaliseks või kiuslikuks liigitanud. Sõnumite alt on võimalik näha kommenteerija nime ja kommentaari olekut, st on võimalik eristada, kas kommentaar on nähtav või peidetud. Lapsevanem saab vajadusel kommentaari olekut käsitsi muuta. Otse sõnumite alt saab lapsevanem minna lingi kaudu postituse juurde, kus kommentaar ilmus, ja ei pea eraldi lapse konto alt kommentaari otsima. Sõnumite filtreerimise sakilt saavad lapsevanemad kommentaaride vaatele rakendada erinevaid filtreid, et kommentaare paremini hallata. Näiteks *social media platform*'ilt saab valida, kas teile näidatakse sõnumeid kõikidelt platvormidelt või kuvatakse ainult need platvormid, mida olete antud filtri all aktiveerinud (näiteks Facebook või Tiktok). Konto ehk *Account* vaate alt saab valida, millise konkreetse konto kommentaare kuvatakse ja valida endale enam jälgitava konto. Omakorda saab lisada filtri ja selle abil saab valida, kuidas kommentaare kuvatakse. Näiteks kahju tekitav või turvaline annab võimaluse lapsevanemal endal korrigeerida, kas ta peab kommentaari problemaatiliseks või turvaliseks. Kuigi rakendus on eestikeelne, kuvab see siiski erinevaid funktsionaalsuseid inglise keeles, ehk ei ole täielikult eestikeelne.

Rakendusse on võimalik lisada mitu kasutajat ehk mõlemad lapsevanemad, kes saavad jälgida lapse/laste kontol toimuvat. Peamine kasutaja peab selleks saatma kutse teisele lapsevanemale ning seeläbi on võimalik ka teisel lapsevanemal lugeda ja filtreerida kommentaare ning vajadusel muuta kommentaaride olekut turvaliseks või kiuslikuks.

Texta Protect rakenduse loojad turundavad end järgnevalt: „Texta meeskond on juba üle 5 aasta pingutanud selle nimel, et sotsiaalmeedia muutuks turvalisemaks ja elamisväärsemaks keskkonnaks, kus domineerivaks sisuks ei oleks vihakõne või ähvardamine“ (Texta Protect, 2022).

1.3. Eesti laste netitegevused ja kokkupuuted küberkiusamisega

Elame ajal, mil pidev veebis olemine on normaalse elu lahutamatu osa (Naruskov, 2020). Kaasaskantavate seadmete, nagu nutitelefonide ja tahvelarvutite, kiire kasutuselevõtt on kümne aasta jooksul oluliselt muutnud side- ja infokeskkonda ning sellega on kaasnenud uut tüüpi

kiusamise vorm – küberkiusamine, millest on saanud oluline noorukite füüsilise ja vaimse tervise riskifaktor (Wang jt, 2024). Küberkiusamine (*cyberbullying*) on digitehnoloogia toel kiusamine, mis võib toimuda sotsiaalmeedias, sõnumi- ja mänguplatvormidel ning mobiiltelefonides, see on korduv käitumine, mille eesmärk on kedagi hirmutada, vihastada või häbistada (UNICEF, 2022). Goodine (2016) on öelnud, et küberkiusamise trend on tõusuteel. Seetõttu on ülioluline, et noored, lapsevanemad, koolid ja kogukond laiemalt oleksid valmis selle riski ennetamiseks ning sellega toimetulekuks, et aidata noortel vältida küberkiusamise ohvriks langemist. Küberkiusamisega pannakse kiusatav inimene ebameeldivasse olukorda. Kui kiusamine toimub digitehnoloogia vahendusel, siis võib kiusatavale tunduda, et teid rünnatakse kõikjal, isegi kodus, ja tundub, et pääsu pole. Küberkiusamise mõju võib kesta kaua ning mõjutada inimesi vaimselt, emotsionaalselt ja füüsiliselt (UNICEF, 2022). Kui traditsiooniline kiusamine algab sageli koolist, siis nüüd võib selle jõhkruks jätkuda küberkiusamisega väljaspool kooli, tungides ohvri koju (Goodine, 2016).

Interneti kasutamine on muutunud Eesti laste igapäevaelu lahutamatuks osaks: 9–17-aastastest lastest 97% kasutab internetti vähemalt ühest seadmest iga päev (Sukk ja Soo, 2018). Olgugi, et nutiseadmete kasutamise oskused on Eesti noorte seas head ja noored tunnevad end internetis enesekindlalt, käivad sagedase internetikasutusega kaasas erisugused riskid (*Ibid.*).

Mobiil- või nutitelefoni on saanud laste asendamatud igapäevased kaaslased, sealjuures tüdrukud kasutavad mobiil- ja nutitelefoni internetis käimiseks rohkem kui poisid. EU Kids Online uurimisrühma poolt Eestis läbi viidud uuringu kohaselt veedab 41% küsitluses osalenud lastest koolipäeval internetis umbes 2–3 tundi, poisid veedavad tavaliselt koolipäevadel veidi rohkem internetis aega kui tüdrukud ning vabadel päevadel veedavad lapsed internetis rohkem aega kui koolipäevadel (Sukk ja Soo, 2018). Laste hulgas kõige populaarsemad igapäevased netitegevused on seotud meelelahutusega, mis hõlmab videote vaatamist, muusika kuulamist ja *online*-mängude mängimist, ning järjest olulisem on ka suhtlus ja sotsialvõrgustikud (*Ibid.*). Laste internetisuhtlust iseloomustab eelkõige uute sõprade ja kontaktide otsimine, näiteks 13–17-aastastest lastest on 36% vähemalt kord kuus otsinud internetist uusi sõpru ja kontakte, 9–12-aastastest on seda teinud 14% (*Ibid.*). Internet pakub küll noortele ohtralt võimalusi uute tuttavate leidmiseks ja sõprussuhete loomiseks, kuid iga kohatud inimene ei pruugi olla usaldusväärne ega heatahtlik (Sisask ja Streimann, 2020: 84).

Üldjoontes peavad Eesti lapsed internetti turvaliseks, valdav osa lastest suhtub suhtlusesse internetis ettevaatlikult ning üldiselt peetakse teisi inimesi internetis siiski lahkeks ja abivalmiks.

EU Kids Online uuringust ilmes ka, et Eesti noored tunnevad end internetis enesekindlalt, vajades nõuandeid internetis tegutsemiseks enda hinnangul võrdlemisi vähe (Sukk ja Soo, 2018: 6).

EU Kids Online uuringu kohaselt on küberkiusamist kogunud noorte osatähtsus kahe uuringu aasta võrdluses suurenenud, küberkiusamise ohvriks langes 2018. aastal enim 13–14-aastaseid noori ning noorema ja vanema vanuserühma hulgas koges kiusamist ligikaudu 17% noortest (Sukk ja Soo, 2020). Lapse- ja murdeiga on kriitilise tähtsusega eluetapid, kus arenevad mitmed toimetulekuks ja heaoluks vajalikud oskused, näiteks oskus ennast juhtida, emotsioonidega toime tulla ning suhelda (Sisask ja Streimann, 2020). EU Kids Online uuringu kohaselt on aasta jooksul kogunud kiusamist telefoni teel või internetis 67% ning küberkiusamist pealt näinud 40% uuringus osalenud lastest (Sukk ja Soo, 2018). Küberkiusamine võib avalduda mitmel moel: 58% kiusatud lastest on saanud vastikuid ja solvavaid sõnumeid ning mõni laps on puutunud kokku ka suhtlusest kõrvalejätmise, ähvarduste ja muu solvavaga (*Ibid.*). Küberkiusamine võib noortes esile kutsuda mitmesuguseid tundmusi, enamik noori tunneb juhtunu pärast häbi, sageli valdab noori ka põnevus või uudishimu ning väga sageli tunnevad internetikahju kogunud noored hirmu, abitust, viha või kurbust. Näiteks peaaegu kolmandik neist, kes oma muret kellelegi ei usaldanud, tundis hirmu (Sisask ja Streimann, 2020).

Noored võivad internetikahju kogedes toimetulekustrateegiaid kombineerida ning kindla toimetulekustrateegia valik oleneb nii noore sotsiaalsest keskkonnast kui ka sellest, kuidas ta konkreetset internetiriski tajub (Sisask ja Streimann, 2020: 90). Lapsed, kes on kogunud küberkiusamist, on juhtumist rääkinud eelkõige vanematele ja sõpradele, aga osa lapsi, kes on telefonis või internetis kiusamisega kokku puutunud, hoiab selle enda teada ning suur hulk vanemaid lapsi on küberkiusamist pealt näinud (Sukk ja Soo, 2018). Siinjuures on märkimisväärne, et EU Kids Online uuringu kohaselt 36% lastest, kes on kogunud küberkiusamist, ei räägi sellest kogemusest kellelegi (*Ibid.*). Häiriva internetikogemusega toimetulekuks kasutavad noored peale kommunikatiivse passiivseid käitumisviise ning proaktiivsetest võtetest on populaarseim see, et ebameeldivalt käitunud inimene blokeeritakse (Sisask ja Streimann, 2020).

Lapsevanemad ei ole alati teadlikud, et laps on internetis millegi häirivaga kokku puutunud, ning mida vanem laps on, seda vähem teab vanem tema internetis kogetust (Sukk ja Soo, 2018). Piiravaid ja tehnilise vahendamise viise, mida Eesti vanemad kasutavad, on küll mitmesuguseid, aga nendest kõige levinum on lapse internetikasutuse ajaline piiramine, mida kasutab koguni 63% uuringus osalenud vanematest (*Ibid.*). Sukk ja Soo (2018) uuringus osalenud lapsevanematest pooled hoiavad laste profiilidel sotsiaalmeedias või mõnes veebikogukonnas silma peal. Tehniliste

piirangute kasutamine on lastevanemate seas muutunud populaarsemaks, kuigi suuremat rolli info vahendamisel näeksid vanemad meeleldi eelkõige kooli, internetiteenuse pakkujate, aga ka seadmete ja toodete tootjatel (*Ibid.*).

1.4 Uurimisküsimused

Lõputöö eesmärk on uurida, millest tõukvalt ning milliste ootustega lapsevanemad vanemliku kontrolli rakendusi kasutama asuvad ning milliseks nende kasutuskogemus kujuneb. Muuhulgas soovin uurida, kuivõrd sünnivad otsused vanemliku kontrolli rakendus kasutusele võtta lapse ja vanema koostöös. Uuringus kaardistan nende vanemate kogemusi, kes olid huvitatud proovima esimest omanäolist eestikeelset rakendust Texta Protect. Eesmärgist lähtuvalt olen püstitanud järgmised uurimisküsimused:

Milliseid veebiriske vanemad laste digitehnoloogia kasutuse juures tajuvad?

Milliseid võimalusi ja tõusetuvat kasu vanemad vanemliku kontrolli rakendustes näevad?

Milliseks kujuneb lapsevanemate kasutuskogemus rakendusega Texta Protect?

Milliseid reaktsioone tõi rakenduse Texta Protect kasutuselevõtt kaasa lapse-vanema suhetes?

2 METOODIKA

Käesoleva peatüki esimene osa annab ülevaate sellest, kuidas moodustus uuringus osalenute valim. Teises osas kirjeldan töös kasutatud andmekogumis- ja andmeanalüüsimeetodit ning põhjendan selle valikut.

2.1 Valim

Töö valim on moodustatud sihipärase valimi alusel lähtudes Rämmeri (2014) kirjeldatud metoodikast, et kaasata uuringusse ideaalselt sobivad lapsevanemad. Valim on moodustatud mittetöenäosusliku valimi tingimusel. Valimisse valituks osutumise eelduseks oli, et lapsevanemal on 13–16-aastane laps, kes omab kontot TikTakis, Instagramis või Facebookis. Lisaks eeltoodud aspektidele pidi uuringus osalev lapsevanem olema nõus lapse sotsiaalmeedia kontode monitoorimiseks kasutusele võtma rakenduse Texta Protect. Mittetöenäosuslike valimite puhul ei pea uuritavatel objektidel olema võrdsed võimalused valimisse sattumiseks (Rämmer, 2014).

Püüdsin oma uuringusse lapsevanemaid värvata erinevaid kanaleid pidi ja esialgu oli uuringus nõus osalema üle 20 lapsevanema, kes olid valmis katsetama Texta Protect rakendust ning hiljem intervjuus oma kogemust jagama. Rakenduse testimisel ilmnenuid tehniliste tõrgete tõttu loobusid mitmed algselt nõusoleku andnud lapsevanemad uuringus osalemisest ning intervjuu õnnestus teha kaheksa lapsevanemaga.

Uuringus osalenud kaheksast lapsevanemast oli viis naist ja kolm meest. Kõigil uuringus osalenud lapsevanemal oli üks või mitu last vanuses 13–16 aastat. Vanemliku kontrolli rakenduste kasutamisega oli nendest varasemalt kokku puutunud kuus osalejat ning ükski uuringus osaleja ei olnud Texta Protect rakendusega kokku puutunud.

Uuringusse kaasatud lapsevanemad testisid vanemliku kontrolli rakendust Texta Protect vähemalt kolme nädala vältel. Kuna tegemist oli uudse rakendusega, ei olnud võimalik kaasata osalejaid, kes oleksid seda varem kasutanud, mistõttu alustasid kõik vanemad testi nullist. Testperioodi jooksul jälgisid osalejad oma laste sotsiaalmeedia kontosid ning katsetasid, kuidas rakendus vastab lubatud funktsioonidele. Näiteks lisasid mõned vanemad teadlikult kommentaare lapse sotsiaalmeedia postitustele, et hinnata rakenduse reaktsiooni võimalike ohtude tuvastamisel.

2.2 Andmekogumismeetod

Uurimisküsimustele vastuse saamiseks viisin kuue osalejaga läbi poolstruktureeritud intervjuu ning kaks osalejat vastasid intervjuu küsimustele kirjalikult. Poolstruktureeritud intervjuu kasuks otsustasin seetõttu, et selle uurimismeetodi puhul kasutatakse vestluse suunamiseks varem koostatud intervjuukava, kuid intervjuu läbiviimisel saab muuta küsimuste järjekorda ja esitada täpsustavaid küsimusi (Lepik jt, 2014). Valisin selle meetodi, et viia intervjuud läbi paindlikumalt ja mitte jääda rangelt etteantud küsimuste raamidesse. Lisaks see meetod võimaldas küsida intervjuueeritavalt täpsustavaid küsimusi. Selleks, et pakkuda intervjuueeritavatele valikuvõimalust, said osalejad intervjuud andes valida, kas nad soovivad silmast silma sobivas kohas intervjuud anda või sooviksid minuga vestelda veebi teel (video-, häälkõne). Lisaks jäi osalejale võimalus minu küsimustele kirjalikult vastata, kuna minu soov oli uuringus osalejatele pakkuda võimalikult suurt paindlikkust, et vastaja saaks vastata endale sobival ajal ning kohas. Kirjalikult saadud vastuseid kasutasin analüüsimisel sarnaselt poolstruktureeritud intervjuudes saadud andmetega, kuna küsimused ja vastamise eesmärk jäid samaks.

Uuringu läbiviimisel on lähtunud teadusuuringute eetilistest põhimõtetest. Uuringus osalejatele anti tutvumiseks enne uuringus osalemist autori koostatud teabeleht (vt Lisa 2), mis tutvustas uuringu eesmärki ning sisaldas ka teavet selle kohta, kuhu pöörduda laste heaoluga seotud küsimustes. Enne uuringu algust küsiti osalejatelt informeeritud nõusolek ning teavitati uuringu protseduurist ja õigusest uuringus osalemine igal ajahetkel katkestada. Uuringus osalejad täitsid ja allkirjastasid enne uuringus osalemist autori koostatud nõusoleku vormi (vt Lisa 3). Lisaks olulisemad punktid korrati üle ka intervjuu alguses. Millega tagati intervjuueeritavate uuringueetika ja õigused lähtudes Lepik jt. (2014) intervjuude läbiviimise eetika põhimõtete kirjeldusest.

Intervjuu jagunes kolmeks teemaplokiks. Esimene osa intervjuust keskendus taustainfole, tunnete ja kaudselt seotud vanemlikule kontrollile ning jagunes omakorda alateemadeks. Teine osa intervjuust keskendus Texta Protect rakendusele ning selle kasutamisest tingitud kogemustele ja praktikatele. Viimane ehk kolmas osa keskendus kasutuse tagajärgedele ja võimalikule mõjule lapse-vanema suhetes.

Uurimisküsimustele vastamiseks viisin läbi poolstruktureeritud individuaalsed intervjuud lastevanematega. Intervjuudest viis viisin läbi märtsikuu kahel esimesel nädalal (4.03, 9.03 10.03 (kaks) ja 11.03) ning ühe intervjuu märtsi lõpus (31.03). Kaks uuringus osalejat vastas intervjuu küsimustele kirjalikult, kuna nad olid rakendust põhjalikult testinud, ent ei leidnud sobivat aega ei veebikohtumiseks ega silmast silma intervjuuks. Seetõttu võimaldasin neil intervjuu küsimustele

vastata kirjalikult ning oma kogemusi jagada ja tekkinud lisaküsimustele vastuseid sain e-kirja teel. Paraku ilmnis intervjuude kodeerimise käigus, et ühe kirjaliku intervjuu küsimuste vastused olid üldsõnalised ning vastuste lõpus oli ChatGPT logo, mistõttu võib eeldada, et küsimustele ei ole vastanud inimene, vaid vastused on koostanud tehisaru. Selle intervjuu andmeid otsustasin töös mitte kasutada, kuna vastustes ei ole ilmselgelt kajastatud inimese enda kasutajakogemusi. Selliste vastuste kasutamine uuringus ei ole eetiline ega vasta ka kvalitatiivse uuringu nõuetele.

Tehtud intervjuude audiosalvestised talletasin vabavaralise tarkvaraga Audio Recorder. Salvestised transkribeerisin Tekstiks.ee avaliku kõnetuvastuse teenusega, transkriptsioonid kontrollisin üle audiosalvestist kuulates ja parandasin vead ning anonümiseerisin teksti. Intervjuud kestsid keskmiselt 45 minutit ning transkriptsioonide pikkuseks oli kokku 53 lehekülge.

Uuringu läbiviimiseks valisin sihipärase valimi ning valimisse värbasin 20 lapsevanemat, aga uuringus osalemisest loobusid kaksteist lapsevanemat ning intervjuu õnnestus teha kaheksa lapsevanemaga. Kaheksast intervjuust sain analüüsimiseks kasutada seitsme intervjuu tulemusi. Intervjuude tulemusi analüüsisin kvalitatiivse uurimismeetodiga, kombineerides induktiivse ja deduktiivset lähenemist.

2.3 Andmeanalüüs

Kvalitatiivse sisuanalüüsi käigus kombineerisin nii induktiivset kui deduktiivset lähenemist, et ühest küljest tuua esile seda, mis paneb lapsevanemaid laste netikasutusele mõeldes muretsema, ning kuidas nad on asunud seda probleemi lahendama; ning teisalt soovisin intervjuueeritavate kogemusi ja arvamusi kõrvutada varasematest uuringutest tõukuva teoreetilise teadmisega. Induktiivses lähenemises andmeanalüüsile tuleb kõige paremini esile kvalitatiivse sisuanalüüsi üks tugevusi – uurimuses osalejate maailma mõistmine ning nende tõlgenduste ja tähendussüsteemide uurimine (Kalmus jt, 2015). Andmete esiletoomiseks etteantud raamistikuta kasutasin induktiivset lähenemist ning analüüsi käigus struktureerisin leitud kategooriad ja teemad tabeli kujul, et tagada selgemad ja paremini võrreldavad tulemused. Induktiivse vaatenurga lisamine võimaldab uurijal olla avatud uutele ilmingutele ning otsida aktiivselt teooriat korrigeerivaid või isegi ümberlukkavaid tõendeid (Kalmus jt, 2015). Deduktiivset lähenemist kasutades kodeerisin intervjuude sisu, arvestades olemasolevat teooriat ja varasemaid uuringuid, ning koostas tabeli konkreetsete alateemadega, mida teooriaga seostas. Intervjuude tulemused jagasin kolme kategooriasse ning lisasin neile alateemad. Näiteks kujunesid deduktiivsel lähenemisel teemad „mured lapse digitehnoloogia kasutusega“, „digitehnoloogia kasutuse peamine probleem“,

„milliste murede eest rakendus kaitsta võiks“ jne. Tulemusi võrdlesin teoreetilise raamistikuga, mis võimaldas teha järeldusi seoses uurimisküsimustega.

3 TULEMUSED

Kolmas peatükk annab ülevaate intervjuude tulemustest, mis on jagatud nelja alapeatükki. Esimeses alapeatükis avan uuringus osalenud vanemate vaateid peamistele muredele noorte internetikasutusega. Teises alapeatükis tutvustan seda, milliseid lubadusi seostasid intervjuueeritavad vanemliku kontrolli rakendustega ja kuidas kujutati ette endale neist tõusetuvat kasu. Kolmandas alapeatükis annan ülevaate intervjuueeritavate kasutajakogemusest Texta Protect vanemliku kontrolli rakendusega ning neljandas alapeatükis avan reaktsioone, mida Texta Protecti kasutuselevõtt lapse-vanema suhetes esile tõi.

3.1 Peamised mured noorte internetikasutusega: vanemate vaade

Uuringus osalenud vanemad leidsid, et nende lapsed kasutavad digitehnoloogiat liiga palju. Intervjuueeritud vanemad leidsid, et lapsed veedavad seadmetes liiga palju aega, isegi niivõrd palju, et vanematele tundub kohati, et lapsed ei oskagi enam seadmeta hakkama saada.

Intervjuu 1: „*Nad, nad ei oska sellest välja lülitada ennast enam, et nad ei oska ilma selleta nagu olla, see on see probleem.*“

Seega ilmnes intervjuudest, et laste nutitelefonide liigkasutamine ja digisõltuvus on saanud vanemate jaoks üheks peamistest muredest, nagu on väitnud ka teised autorid (nt Bertradius jt, 2023). EU Kids Online uuringu kohaselt veedavad 13–17-aastased lapsed tavalisel koolipäeval internetis rohkem aega kui 9–12-aastased (Sukk ja Soo, 2018). Samas nähtus intervjuudest, et digitehnoloogia kasutamine ei ole probleemiks ainult laste seas, vaid ka lastevanemate erinevad ülesanded ja kohustused koonduvad nutiseadmetesse, mistõttu tunnistasid intervjuueeritavad, et ka nemad veedavad seadmetes palju aega.

Intervjuu 6: „*Noh, ütleme, et üks seda kasutamist on palju, aga samas me ju tegelikult peame ka endale tunnistama, et me ise samamoodi kasutame päris palju nutitelefone. Et noh, mul on näiteks ka see, et kogu tööalane suhtlus täna on kuidagi kolinud nagu Facebooki, ehk siis tegelikult ma pean ütleva, et ma ise kasutan nagu sama palju ja imelik oleks võib-olla ka lapsele öelda, et kuule, et sina ei tohi, samal ajal kui ma ise tegelikult päris palju seda telefoni kasutan.*“

Paljud intervjuueeritud vanemad küll pooldasid nutiseadme kasutamist näiteks koolitöodes, aga nentisid, et nutiseadet ei tohiks kasutada vahetunnis ajaveetmiseks, kuna lapsed vajavad nutiseadmest puhkust. Samas tõid mitmed intervjuueeritud vanemad välja, et nutiseade ei peaks

nende hinnangul olema õppevahend või osa koolitööst. Näiteks üks lapsevanem nentis, et tema laps on saanud koolis märkuse, kuna tal ei ole olnud nutiseadet kaasas.

Intervjuu 5: „[...] vahetundides ongi ainult nägu ekraanis ja kogu aeg mingid sõja ja need tapmismängud, see tekitab neil omavahel seal palju konflikte ja rüselust [...] õpetajad nagu virisevad, et lapsed on nii palju telefonides ja miks nad seal nagu on, aga miks te siis kasutate neid nagu õppevahendina? [...] telefon peab justkui kaasas olema, kui ei ole, siis on nagu probleem/märkus, sest lapsel puuduvad õppevahendid, et ta ei saa nagu tunnis kaasa teha noh. [...] telefon ei pea olema nagu üks osa sellest õppetööst.“

Intervjueeritud vanemad leidsid, et lapsi ei ole piisavalt õpetatud digitehnoloogiaid kasutama, olgugi, et see võiks olla üks lapsevanema kohustustest. Õigupoolest ilmnes intervjuudest, et ka lapsevanemad ise olid teadmatuses, kuidas digitehnoloogiaid kasutada ning millised ohud võivad sellega seotud olla, ehk nende kõhklused ilmestavad teoreetiliste lähtekohade peatükis välja toodud Siibaku (2019) mõtteid sellest, kuidas lapsevanema roll digitaalses maailmas muutunud on.

Üheks olulise probleemina tehnoloogia kasutamise juures nägid vanemad negatiivset tarbitavat sisu, mille kohta leiti, et sellise sisu tarbimine võib tuua lapsele tõsisemaid vaimseid tagajärgi. Vanemad tõid esile, et lapsed võivad saada tundlikule infole liiga vara ligi, mis võib mõjutada lapse vaimset tervist. Sealjuures tunnetati, et lapsed ei adu piisavalt võimalikke privaatsusriske, mida aktiivne digitehnoloogia kasutus endaga kaasa võib tuua.

Ühe probleemina nähti seda, et lapsed vaatavad liiga palju eale mittesobivaid videoid. Sukk ja Soo (2018) uuringust nähtub samuti, et laste kõige populaarsemad igapäevased netitegevused on seotud meelelahutusega, sealhulgas videote vaatamisega. Vanemad märkisid, et videoid vaadates kaotavad lapsed sageli ajataju ning unustavad igapäevatoimingud, ning tarbitav sisu ei ole vanemate hinnangul samuti ei haridusliku ega arendava väärtusega.

Intervjuu 1: „[...] vanemad on ise hakanud aru saama, et see virtuaalne maailm hõlmab last nii palju ja tal kaob nagu ülejäänud maailm ümbert ära. [...] nad vaatavad neid videoid ja see ei anna neile midagi juurde.“

Lisaks intervjuude põhjal saab öelda, et teadlikud vanemad ei lase lapsel kõike jälgida ning muuhulgas on oluline lastega avatult suhelda ja õpetada neile tehnoloogia vastutustundlikku kasutamist.

Intervjuu 7: „[...] laste telefonide teema on nagu iga teise aspektiga tegelemine. Tuleb järjepidevalt lapsele selgitada ja teadlikkust tõsta.“

Lapsevanemad märkisid, et leidub ka vanemaid, kelle teadlikkus internetis valitsevatest ohtudest on madal, ja sellised lapsevanemad kipuvad arvama, et lapsed ei vajagi digimaailmas kaitset. Intervjuudest nähtus, et probleemidest teadlikumad vanemad tegelevad aina rohkem vanemliku vahendamise, suunates lapsi turvalisema sisu juurde ning suunavad ka teisi lapsevanemaid seda tegema, kuna tunnevad, et vastutavad oma lastele väärtuste, sotsiaalsete normide ja aktsepteeritud käitumise õpetamise eest (Mascheroni, Ponte ja Jorge, 2018).

3.2 Vanemliku kontrolli rakenduste lubavused ja neist tõusetuv kasu

Intervjuudest nähtus, et mida rohkem lapsevanemad erinevaid digitaalsete ohte välja töid, seda enam olid nad huvitatud kasutama erinevaid tehnilisi abivahendeid niinimetatud vanemliku kontrolli rakendusi, et enda lapse digitehnoloogia kasutust suunata.

Intervjuu 7: „[...] digitaalsete ohte on hulganisti ja see paneb mõtlema, kuidas last selle kõige eest kaitsta [...] pean oma digioskuseid heaks.“

Sellistele trendidele on varem tähelepanu juhtinud ka teised autorid, näiteks Stoilova jt (2024) on väitnud, et suuremate digioskustega vanemad kasutavad ka suurema tõenäosusega vanemliku kontrolli rakendusi. Intervjuus osalenud vanematest olid kuus lapsevanemat eelnevalt kasutanud mõnda vanemliku kontrolli rakendust.

Mõned intervjuueeritud vanemad näiteks olid hakanud vanemliku kontrolli rakendusi kasutama selleks, et piirata laste netikasutusele kuluvat aega.

Intervjuu 5: „Oligi just sellepärast, et kui on kell 10 magamisaeg, siis on magamisaeg nagu, et ta ei tiks seal salaja just nagu telefonis ja ei mängi seal pimedas toas nagu, siis ta ei jää magama, ta hommikul tõuseb, ta on väsinud, tuju paha, et sellepärast nagu paningi kinni ööseks telefonid.“

Näiteks üks vanemad tõi ka välja, et kasutas vanemliku kontrolli rakendust kasvatuslikul eesmärgil, piirates telefonikasutust, motiveeris ta last kiiremini koolitöid ära tegema.

Intervjuu 3: „Peamiseks põhjuseks ma julgen öelda, et oli ikkagi see, et ma tahtsin teda kuidagi piirata ja kontrolli alla saada. Tihti laps tuli koolist ja ei viitsinud õppida, aga kui ma panin selle telefoni kinni, siis ta hakkas õppima. Tema jaoks oli see motivatsiooniks, et saab telefonis uuesti olla.“

Intervjuudest nähtus, et just soov internetis veedetavat aega ning ebasobivat sisu piirata oli see, miks mõned intervjuueeritud vanematest olid varasemalt välismaiseid vanemliku kontrolli rakendusi kasutanud. Ehk vanemliku kontrolli vahendite kasutuse oli tinginud nende soov lapsi digitehnoloogia ebasobivate mõjude eest kaitsta, nii nagu on leidnud ka teised autorid (Heaselgrave, 2023). Selliseid lahendusi kasutanud vanemad märkisid, et rakenduse kasutuselevõtt andis neile meelerahu, sest neil oli ülevaade nii lapse veebitegevusest kui ka füüsilisest asukohast.

Intervjuu 4: „*Tahtsin veenduda, et nende nutiseadmete kasutamine oleks turvaline ning et nad ei veedaks ekraanide ees liiga palju aega. Samuti pakkus rakendus võimalust jälgida nende asukohta, mis andis mulle kui lapsevanemale rohkem meelerahu.*“

Leidus ka teisi intervjuueeritavaid, kelle jaoks võimalus jälgida lapse füüsilist asukohta, oli üks olulistest põhjustest, miks nad vanemliku kontrolli rakendusi kasutama hakkasid. Aga lisaks sellele, et lapse asukoha jälgimine annab meelerahu ja kindlustunde vanemale, tõdesid intervjuueeritavad, et suuremat kindlustunnet tunneb sellisest kasutusest ka laps. Näiteks tõi üks lapsevanem välja, et tema laps teab, et vanem teda jälgib ning tunneb seetõttu end turvaliselt ja saab vajadusel igasuguste muredega jooksvalt vanema poole pöörduda. Selles peres oli asukoha jagamine vastastikune, ehk laps sai jälgida ka vanema asukohta.

Intervjuu 2: „*[...] ta näeb, kus mina olen, ja mina näen, kus tema on, aga me oleme seda kasutanud võib-olla siin kolme aasta jooksul ühe korra ainult. Et otseselt me niimoodi ei jälgi teineteist, aga meil on see võimalus, et juhuks, kui midagi peaks juhtuma, siis meil on see teineteise asukoht nagu teada.*“

Asukoha jälgimine tekitas vanemates suuremat kindlust, kuna võimaldas kontrollida, kas laps on jõudnud kooli või trenni. Näiteks üks intervjuueeritud lapsevanema oligi vastavat rakendust asunud kasutama peale seda, kui tema laps oli ära eksinud, ning saanud rakenduse kasutamiseks soovitusena oma töökaaslaselt, hakkas samuti seda kasutama.

Intervjuu 3: „*Ta [laps] oli väiksem ja juhtus, et ta eksis ära linnas ja ei teadnud, kus ta on. Ma kuskilt töökaaslase käest kuulsin sellest Google Familyst ja siis ma hakkasin seda kasutama, et näha lapse asukohta ja mida ta seal telefonis teeb jne.*“

Lisaks kindlustundele, et laps on hoitud füüsilises ruumis, leidsid vanemliku kontrolli rakendusi kasutanud vanemad, et rakendused võimaldavad neil hoida lapsed kaitstud ka erinevad interneti riskide eest.

Intervjuu 1: „[...] mõlemad mu lapsed on alustanud üsna varakult nutiteekonda ning seetõttu ma tunnen [...] vajadust rohkem [...] neid kaitsta. Sest ma tean, milliseid perverte ja igasuguseid pedofiile on maailmas, et ma tahakski [...] piirata seda, et, et nad nagu ei pääseks minu lastele ligi.“

Intervjueeritud vanemad, kes omasid varasemaid kogemusi vanemliku kontrolli rakenduste kasutamisel, leidsid, et selliseid rakendusi tuleks rohkem kasutada, sest need võimaldavad kaitsta lapsi erinevate ohtude eest ja olla kursis, mida nad nutiseadmes teevad. Muuhulgas märkisid vanemad, et vanemliku kontrolli rakendusi võib kasutada laste turvalisuse säilitamise eesmärgil, küll aga ei tohiks kasutada lapse privaatsuse rikkumiseks, sest nii võidakse kaotada lapse usaldus. Näiteks üks uuringus osalenud vanem oli seisukohal, et vanemliku rakenduse kasutamine võib olla küll kasulik, kuid samas lapse suhtes piirav ja võib lapsele tunduda pealetükkiv.

Intervjuu 4: „[...] võimaldas lapsevanematel hallata oma laste seadmekasutust, määrata ekraaniaja piiranguid, jälgida rakenduste kasutust ja isegi asukohta. See oli kasulik, kuid samas veidi piirav, kuna vanemlik järelevalve võib teatud vanuses lastele tunduda liiga pealetükkiv.“

Intervjuudest tuli välja, et lapsevanemad, kes on oma laste veebitegevusi varemalt piiranud vanemliku kontrolli rakenduse kasutamisega ja hiljem need piiranguid eemaldanud, on negatiivselt üllatunud lapse olematust eneseregulatsioonivõimest. Näiteks kaks vanemat tõid välja, et piirangute leevenedes ei kontrollinud laps, kui kaua ta nutiseadmes aega veetis, unustades magama minna ja see mõjutas järgmisel päeval lapse enesetunnet.

Intervjuu 2: „Kodus ka, et kui me mingi hetk võtsime piirangu ära, et õhtul, suvisel ajal, et õhtul kella 10-st nagu internetiühendus ikkagi püsis. Ja siis, kui me vaatasime ükskord, et ta kaks korda kella kolmeni üleval oli mingeid videoid vaadanud, siis oli see, et me lihtsalt ütlesime, et nüüd on niimoodi, et läheb kella 10-st ja ta oli nõus nagu sellega.“

Intervjuudest tuli välja, et lapsevanemad kasutavad vanemliku kontrolli rakendusi, et piirata laste netikasutusele kuluvat aega ning samas suunata lapse digitehnoloogia kasutust.

3.3 Texta Protect kasutamiskogemus: vanemate hinnangud

Uuringus osalenud lapsevanemad olid nõus katsetama Texta Protect rakenduse kasutamist, sest see on eestlaste loodud rakendus ning intervjuudest tuli välja, et tekitas vanemates huvi rakenduse toimimise osas. Uuringus osalenute jaoks oli Texta Protect uudne rakendus, mille olemasolust nad varem teadlikud ei olnud, ning selle testimine tundus neile põnev ja uudne kogemus.

Intervjuu 2: „Mind pani see huvituma sellepärast, et ma ei olnud kuulnud sellest varem mitte midagi. Ja ma noh, ma, ma olen nagu sarnaste teemadega praegu ise ka kokku puutunud ja mitte ükski lapsevanem tutvusringkonnas pole kunagi maininud Texta Protecti, et nagu keegi ei tea sellest nagu midagi.“

Näiteks üks vanem oli nõus kasutajatestis osalema, kuna tundis, et küberkiusamine on suureks probleemiks, ja ta soovis anda enda panuse küberkiusamise ennetamisse rakenduse testimise abil.

Intervjuu 3: „[...] ma kirjeldusest lugesin, et see [Texta Protect] peaks ennetama küberkiusamist ja ma kohe tundsin, et ma tahan seda testida. Ma olen ise kogenud koolis kiusamist ja ise olen ka mingisugusel määral teisi koolis kiusanud. Samas ma ise tundsin, et ma tahan katsetada seda rakendust, et olla abiks ja kaasa aidata küberkiusamise ennetamisele.“

Ilmneski, et peamiselt tundsid uuringus osalenud lapsevanemad huvi rakenduse katsetamise vastu selleks, et näha, kuidas rakendus toimib ja kui hästi see oma eesmärgi täidab, kuna pidasid küberkiusamist tõsiseks teemaks, millega ka ühel intervjuueeritaval lapsena on kokkupuuteid olnud.

Intervjuu 3: „Mina tegelikult tunnen, et küberkiusamine on väga suureks probleemiks. Mõtlesin, vanasti koolis keegi ütles sulle pahasti ja sa koju kekseldes unustasid selle juba ära. Nüüd kirjutatakse ju kommentaare, helistatakse ja ässitatakse ju ka teisi üles. [...] keegi peab meie lapsi selle eest ka kaitsma.“

Vanemad hakkasid Texta Protecti rakendust katsetama ootuses, et rakendus eemaldab ebasobivad kommentaarid, hoides seeläbi ära võimaliku küberkiusamise intsidendi, ehk lootes, et keegi ei saaks lapsi ebasobivate kommentaaridega kiusama hakata. Intervjuudest tuli välja, et vanemad eeldasid, et rakendus on täielikult eestikeelne, kuna rakenduse loojad olid eestlased.

Intervjuu 1: „[...] mind häiris näiteks see, et seal oli hästi palju inglise keelt, et kui eestlane kasutab seda, siis seal oli väga palju niisugust inglise keelt, mida tegelikult noh, võiks ju kasutaja vaates natuke tõlkida või midagi. [...] ma inglise keelega olen küll nagu tuttav, aga nagu see ikkagi

häiris, et ma olen nagu eesti kasutaja, siis nagu ma ei näe, miks ma peaks nägema ingliskeelset teksti seal.“

Ehk intervjuudest nähtus, et lapsevanemad hakkasid Texta Protecti rakendust kasutama suure huvi ja lootusega, et see uus ja eestikeelne rakendus annab olulise panuse, lahendamaks küberkiusamise probleeme, millega paljud lapsed ja nende vanemad kokku on puutunud. Rakenduse kasutamisel aga selgus, et paljud tehnilised probleemid, mida kogeti, muutsid esialgse positiivse kogemuse kiiresti negatiivseks. Nimelt nähtus, et paljud uuringus osalenud kogesid rakenduse testimisel erinevaid tehnilisi probleeme, näiteks ei ühildunud kontod kasutajaga.

Intervjuu 4: „Rakenduse käimasaamine oli probleem, laste kontode lisamine polnud nii lihtne, kui alguses juhendis kirjas oli. Rakendus töötas suurte tõrgetega.“

Olulise probleemina tõusetus vanemate jaoks ka tõik, et rakendus ei eemaldanud kommentaare, mida oleks lapsevanema arvates pidanud eemaldama, ehk rakendus ei teinud seda, mida oli lubatud. Vanemate jaoks jäi arusaamatuks, kuidas ja milliseid kommentaare ei kuvata lapse postituse alla. Näiteks üks lapsevanem kirjeldas, et lisas testimise mõttes lapse postituse alla „nõme“ ja seda kommentaari rakendus ei eemaldanud.

Intervjuu 2: „Seda on ebamugav kasutada ja ta ei tee seda, mida vaja on. Ta ei peida mitte ühtegi kommentaari ära, mis ma temaga teen, kui ta ei peida ühtegi kommentaari ära ja siis nad tahavad veel selle eest ühel hetkel tasu saada, et nagu mille eest.“

Rakenduse kasutamise juures jäi vanematele ka arusaamatuks, millise kommentaari täpsemalt rakendus eemaldab, mida peab rakendus negatiivseks kommentaariks, ning nentisid, et rakendus toimis viivitusega. Näiteks, ühe vanema sõnul ei eemaldatud rakendus negatiivset kommentaari kohe, vaid alles mõne aja möödudes, kuigi rakendus peaks toimima reaalajas. Intervjueeritavad vanemad leidsid, et rakendus võiks olla ka mobiilirakendusena, et negatiivse kommentaari teavitust jõuaks kiiremini vanemani.

Vanemad märkasid, et negatiivsetest kogemustest tingituna muutus nende arvamus konkreetsest rakendusest negatiivseks. Õigupoolest soovisid mitmed uuringus osalenud testimise lõpetada, sest tehnilised tõrked olid niivõrd häirivad. Viis intervjuus osalenud lapsevanemat leidsid, et kuna rakendus ei toiminud tehniliselt, siis peale testperioodi ei soovi nad Texta Protecti kasutamisega jätkata. Kaks rakendust testinud lapsevanemat aga tundsid, et soovivad siiski edasi jälgida, kuidas

rakendus töötab kuna nende hinnangul on oluline, et selline rakendus töötaks usaldusväärset ja täidaks oma eesmärgi.

3.4 Rakenduse kasutuselevõttuga kaasnevad reaktsioonid peresuhetes kas proovikivi lapse-vanema suhetes?

Intervjuudest tuli välja, et lapsevanemad tunnevad huvi, mida lapsed internetis teevad, aga samas nentisid, et ei kasuta lastega samu sotsiaalmeedia kanaleid, mis annaks neile võimaluse jälgida, mida lapsed sotsiaalmeediasse postitavad. Teisalt tuli intervjuudest välja, et lapsevanemad on juba varemalt teinud lastele põhjaliku selgituse ja eeltöö, mida üldse sotsiaalmeediasse postitada tasub. Näiteks üks lapsevanem tõi välja, et on selgitanud lapsele, et paljastavaid fotosid endast ei tohiks sotsiaalmeediasse üles riputada.

Intervjuu 3: *„Ma tean, et minu laps ei postita väga palju endast pilte sotsiaalmeediasse, aga ma olen ka talle juhiseid andnud, millised on need pildid, mida ta võib panna üles ja mida mitte. Näiteks, et ta oleks ikka ilusti kaetud – tähendab, et poleks intiimseid pilte. Noored tüdrukud tahavad ikka ju tähelepanu ja nad ei taju ise seda ohtu.“*

Lisaks aktiivsele vahendamisele, mille käigus on vanemad andnud soovitusi ja nõuandeid sotsiaalmeedias käitumiseks, olid mitmed intervjuueeritavad seadnud lastele ka kindlad reeglid nutiseadmes ajaveetmiseks. Internetitegevuste ülekaal paljude laste elus paneb tihti muretsema lapsevanemaid, kes jälgivad, et internetis palju aega veetes eemaldatakse lapsed näost näkku suhetest ja ühiskondlikest tegevustest (Benedetto ja Ingrassia, 2021). Näiteks tõi kaks vanemat välja, et koolipäevadel on lapsel interneti kasutamine nutiseadmes piiratud.

Intervjuu 5: *„[...] ma keelasin näiteks Playstationis ja Xboxis mängimise ära koolipäevadel. [...] minul on see tegelikult piiratud, et õhtul kell seitse koolipäevadel lähevad telefonid ja kõik asjad kinni nagu, et telekat saavad vaadata multikaid, aga telefone neid enam nagu ei näpi, et neil oleks see aeg maha rahuneda ja noh, nagu olla rahulikult ilma selle telefonita kogu aeg ekraani ees.“*

Selleks, et käesolevas uuringus ja Texta Protect rakenduse kasutuselevõttuga kaasnevate kogemuste jagamises osaleda, tegid kaks uuringus osalenud lapsevanemat lastele põhjalikumalt selgitustööd rakenduse kasutamise vajaduse kohta, et saada nõusolek selle testimiseks. Intervjuudest tuli välja, et vanematel olid lastega usalduslikud suhted ning seetõttu olid lapsed valmis lubama vanemal Texta Protecti rakendust proovida. Lapsevanemad märkisid, et Texta

Protect rakendust ei oleks saanud kasutada lapse nõusolekuta, kuna rakenduse kasutamine eeldas lapse sotsiaalmeediakonto paroolide teadmist. Üks lapsevanem näiteks märkis, et teavitas last rakenduse kasutusest, aga hiljem oli laps ära unustanud, et vanem rakendust testib. Intervjuueeritud vanemad rõhutasid lapse ja vanema vahelise avatud ja usaldusväärse suhte olulisust. Ehk toonitasid nagu Lim (2018), et avatud ja usaldusele üles ehitatud suhe on oluline, et lapsed teaksid, et saavad vanematele toetuda, kui seisavad silmitsi ootamatu ja häiriva sotsiaalmeedia sisuga.

Mõned lapsevanemad, märkisid, et isegi, kui laps ei lubaks kasutada vanemliku kontrolli rakendusi ja väljendab pahameelt, siis peale selgituste jagamist mõistavad lapsed rakenduse kasutamise vajadust.

Intervjuu 2: „*Ütleski [laps] konkreetselt: lõpeta ära, mina küll ei taha, et sa minu asjades nuhiksid. [...], aga peale selgitusi, et see on ju tema enda kaitseks oluline, mõistis, miks seda vaja on, aga [...].*”

Ka Siibak (2019) on kirjeldanud, et selline ülikaitsev ja tehnoloogiliselt mõõdukas vanemlik hoiak on suuresti tingitud ühiskonna, töö- ja pereelu konkureerivatest nõudmistest ning soovist olla hea lapsevanem. Vanemad märkisid, et selgitavad, et rakenduse kasutuselevõtt on laste kaitseks ja toovad lastele kasu. Uuringus (Sukk ja Soo, 2018) selgus, et kõige levinum piirava vahendamise praktika vanemate hulgas on lapse interneti kasutamise ajaline piiramine. Intervjuudest selgus, et vanemad soovivad jälgida lapsi nii kindlustunde saamiseks kui ka selleks, et lapsed tunneksid end turvaliselt, ning otsus vanemliku kontrolli rakenduse kasutuselevõttust mõeldakse põhjalikult läbi. Seega võib tugineda Siibaku (2019) kirjeldusele, et sõltumata potentsiaalselt headest kavatsustest, mida tehnoloogilised vahendid pakuvad, on siiski oluline kaaluda võimalikke tagajärgi, näiteks usalduse vähenemist vanema ja lapse vahel.

Vanemad märkisid, et Texta Protect rakenduse kasutamisel olid ka lapsed ise abiks ja tundsid huvi, kuidas rakendus toimib.

Intervjuu 3: „*Mina katsetasin seda oma lapsega koos ta tundis huvi selle vastu. Näitasin talle, kuidas neid kommentaare eemaldatakse ja samas ka, kuidas kommentaar minule nähtub ja temale. [...] me ju koos tegelikult tegelesime ka tehniliste probleemidega [...].*“

Kasutusperioodi käigus suurendasid vanemad oma teadlikkust, et laste jaoks oli privaatsus olulisem, kui vanem seda ise arvas. Näiteks üks lapsevanem sai lapselt nõusoleku rakenduse

proovimiseks, aga laps tundis, et tal pole sel juhul mingisugust privaatsust sotsiaalmeedias ning see üllatas lapsevanemat.

Intervjuu 5: *„Pidin ikka korralikult ja pikalt selgitama, et see ei tähenda, et ma näen kogu tema konto sisu jne. Ta ikka tundis, et tal pole mingisugust privaatsust, kui mina tema asju vaatan. [...] ei osanudki arvata, et lapse jaoks on privaatsus nii oluline, et mis ta seal sotsiaalmeedias teeb.“*

Intervjuudest selgus, et vanemad on andnud lastele soovitusi ja nõuandeid sotsiaalmeedias käitumiseks ning ka kindlad reeglid nutiseadmes ajaveetmiseks. Lapsevanemad selgitavad vanemliku kontrolli rakenduste kasutuselevõtu vajadust ning sellega kaasnevat.

4 JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

Käesolevas peatükis toon välja peamised järeldused uuringu leidude põhjal, arutlen nende üle teaduskirjandusele toetudes ning kirjeldan võimalikke edasisi uurimissuundi.

4.1 Järeldused

Lõputöö eesmärk on uurida, millest tõukuvalt ning milliste ootustega lapsevanemad vanemliku kontrolli rakendusi kasutama asuvad ning milliseks kujuneb nende kasutuskogemus eestikeelse küberkiusamist ennetava rakendusega Texta Protect. Muuhulgas soovisin uurida, kuivõrd sünnivad otsused vanemliku kontrolli rakendus kasutusele võtta lapse ja vanema koostöös. Oma uuringus kaardistan nende vanemate ($N=7$) kogemusi, kes olid huvitatud proovima esimest omanäolist eestikeelset rakendust Texta Protect.

Kõik intervjueeritud lapsevanemad said uue kogemuse osaliseks, kuna varasemalt ei olnud ühelgi neist kogemusi Texta Protect rakendusega ning nad ei olnud ka teadlikud nimetatud rakenduse olemasolust.

Milliseid veebiriske vanemad laste digitehnoloogia kasutuse juures tajuvad?

Uuringu tulemustest nähtub, et lapsevanemad tajuvad, et nende lapsed kasutavad digitehnoloogiaid liiga palju, mistõttu on nutisõltuvus saanud intervjueeritud vanemate jaoks üheks peamiseks mureks. Olulise probleemina tajusid uuringus osalenud lapsevanemad seda, et lapsed võivad veebis surfates kokku puutuda eale sobimatu ning negatiivse veebisisuga. Vanemad leidsid, et sellise problemaatilise sisu pidev tarbimine võib tuua lapsele tõsisemaid vaimseid tagajärgi. Xu ja Ren (2025) rõhutavad, et noorukiiga on kriitiline periood, mida iseloomustavad kiired füüsilised, emotsionaalsed ja sotsiaalsed muutused. Sealjuures tunnetati, et lapsed ei adu piisavalt võimalikke privaatsusriske, mida aktiivne digitehnoloogia kasutus endaga kaasa võib tuua. Mis ilmnes ka Bertradias jt (2023) uuringus ning selle probleemi lahendamiseks on tehnoloogiaettevõtted välja töötanud teenused, mis aitavad vanematel jälgida laste ekraaniaega. Uuringu tulemuste põhjal võib öelda, et küberkiusamine võib olla oluline mure vanemate jaoks ning kasvav probleem lastele sarnaselt Goodine'i (2016) väitega, et küberkiusamise trend on tõusuteel. Nende murede leevendamiseks on lapsevanemad sarnaselt Alelyani jt (2019) uuringuga hakanud kasutama vanemliku kontrolli rakendusi ehk tehnilist vahendamist.

Milliseid võimalusi ja tõusetuvat kasu vanemad vanemliku kontrolli rakendustes näevad?

Intervjuudest nähtus, et uuringus osalenud lapsevanemad olid huvitatud kasutama erinevaid vanemliku kontrolli rakendusi, et lapse digitehnoloogia kasutust suunata ning piirata laste netikasutusele kuluvat aega. Seega ilmnnes, et uuringus osalejate jaoks pakkus vanemliku kontrolli rakenduste kasutamine võimalust vähemalt näiliselt vähendada murekoormat ning minimeerida peamisi probleeme, mida nad laste digitehnoloogia kasutusega seostavad (nt liigkasutus, sobimatu sisu). Sarnaselt Siibaku (2019) väidetega nähtus käesoleva töö intervjuudest, et uuringus osalenud lapsevanemad muretsevad oma laste digiseadmete kasutamise pärast ning püüavad seetõttu üha enam hallata laste veebisuhteid ja -tegevusi ning üldist seotust erinevate digitehnoloogiatega. Intervjuudest ilmnnes, et uuringus osalejad on omaks võtnud digitaalse vanemluse (Mascheroni *et al.*, 2019) praktikad ning on hakanud kasutama erinevaid digitehnoloogiaid, lootes seeläbi kaitsta lapsi digitehnoloogia ebasobivate mõjude eest. Sarnaselt varasemate uuringutega (nt Napp, 2023) jagasid minu uuringus osalenud mõtet, et vanemliku kontrolli rakenduste kasutamine aitab tekitada meelerahu nii vanema kui lapse jaoks, sest võimaldab vanemal saada ülevaate nii lapse veebitegevusest ning vajadusel (ja sõltuvalt rakenduse funktsioonidest) ka füüsilisest asukohast. Lapsevanemad näevad vanemliku kontrolli rakenduse kasutamises võimalust kaitsta lapsi erinevate ohtude eest ja olla kursis sellega, mida nad nutiseadmes teevad, ning suunata lapsi sobiva veebisu poole. Nathanson (2015) on leidnud, et vanemad mitte ainult ei paku juurdepääsu meediale, vaid ka mõjutavad seda.

Milliseks kujuneb lapsevanemate kasutuskogemus rakendusega Texta Protect?

Lapsevanemad asusid Texta Protect rakendust kasutama ootuses, et rakendus täidab oma eesmärgi ning aitab ennetada küberkiusamist. Lapsevanemad lootsid, et rakenduse võimekus last reaalses maailmas kaitsta annab neile kindlustunde, et lapsel on veebikeskkonnas turvaline. Intervjuudest selgus, et lapsevanemad eeldavad, et vanemliku kontrolli rakendused toimivad kiirelt ja efektiivselt, aidates seeläbi kaitsta lapsi internetis varitsevate ohtude eest ning täita lapsevanema aina muutuvat rolli ühiskonnas. Lapsevanemad nentisid, et rakendus ei vastanud nende ootustele, kuna selle kasutamisega kaasnes hulgaliselt erinevaid tehnilisi tõrked.

Uuringus osalenud lapsevanemate Texta Protect rakenduse kasutuskogemus osutus loodetust negatiivsemaks, kuna kasutust saatsid erinevad tehnilised probleemid. Rakendus ei ühildanud kontot kasutajaga ning ei lasknud lisada kasutajakontosid. Ühe olulise probleemina tõusetus vanemate jaoks tõsiasi, et rakendus ei teinud seda, mida oli lubanud, ehk ei eemaldanud

kommentaare, mida see oleks lapsevanema arvates pidanud eemaldama. Rakendus eemaldas postituse alt negatiivse kommentaari mõne aja möödudes, kuigi peaks toimima reaalselt ning eemaldama negatiivsed kommentaarid kohe lapse sotsiaalmeedia postituse alt. Lapsevanemad hakkasid rakendust kasutama ootusega, et see on täielikult eestikeelne, aga kuvas erinevaid funktsionaalsuseid siiski inglise keeles. Uuringu tulemustest võib järeldada, et osalenud lastevanemad pettusid Texta Protect rakenduses, kuna läksid seda kasutama ootusrikkalt ja suurte lootustega, kuid tegelikud kogemused rakenduse kirjelduses lubatule ei vastanud. EU Kids Online uuringu tulemuste kohaselt kaasnevad sagedase interneti kasutusega erisugused riskid ning oluline on, et rakendus toimiks nii, nagu lubatud, sest UNICEF (2022) kinnitab, et küberkiusamise mõju võib kesta kaua ja mõjutada inimesi vaimselt, emotsionaalselt ja füüsiliselt.

Milliseid reaktsioone tõi rakenduse Texta Protect kasutuselevõtt kaasa lapse-vanema suhetes?

Texta Protecti kasutuselevõtuks pidid lapsevanemad saama lapse nõusoleku, et rakendus tehniliselt töötada saaks. Rakenduse tööle saamiseks oli lapsevanemal vaja logida sisse lapse sotsiaalmeedia kontole, et ühendada konto rakendusega. Mis kinnitab Stoilova jt (2024) uuringu tulemust, et laste jaoks saavutatakse parimad tulemused siis, kui vanemad lõimivad vanemliku kontrolli positiivsesse kasvatusprotsessi, mis keskendub avatud suhtlusele ja lugupidavale läbirääkimisele perekonnas (Stoilova jt, 2024). Uuringust selgus, et vanematel olid lastega usalduslikud suhted ning seetõttu olid lapsed valmis andma vanemale nõusoleku Texta Protecti testimiseks. Lapsevanemad said ka teada, et lapse jaoks on privaatsus oluline, mida on kinnitanud ka EU Kids Online uuringu tulemused.

Vanemad märkisid, et selgitasid, et rakenduse kasutuselevõtt on laste kaitseks ja toob lastele kasu. Uuringus (Sukk ja Soo, 2018) selgus, et kõige levinum piirava vahendamise praktika vanemate hulgas on lapse interneti kasutamise ajaline piiramine. Intervjuudest selgus, et vanemad soovivad praktiseerida hoolitsevad jälgimist (Lupton, 2020) nii enda jaoks kindlustunde ja südamerahu saamiseks kui ka selleks, et lapsed tunneksid end turvaliselt. Seega võib tugineda Siibaku (2019) kirjeldusele, et sõltumata potentsiaalselt headest kavatsustest, mida tehnoloogilised vahendid pakuvad, on siiski oluline kaaluda võimalikke tagajärgi, näiteks usalduse vähenemist vanema ja lapse vahel.

Rakenduse kasutusele võtmine ei muutnud lapsevanema vaates lapse ja lapsevanema suhet negatiivseks, pigem tugevdas lapse ja vanema suhet. Vanemad märkisid, et Texta Protect

rakenduse kasutamisel olid ka lapsed abiks ja tundsid huvi, kuidas rakendus toimib. Kohati aitasid lapsed vanematel rakendust katsetada ning tekkinud tehnilisi tõrkeid lahendada. Kasutusperioodi käigus suurendasid vanemad oma teadlikkust, et laste jaoks oli privaatsus olulisem, kui vanem seda ise arvas. Näiteks üks lapsevanem sai lapselt nõusoleku rakenduse proovimiseks, aga laps tundis, et tal pole sel juhul mingisugust privaatsust sotsiaalmeedias ning see üllatas lapsevanemat.

4.2 Diskussioon

Uuringust ilmnnes, et üheks suurimaks murettekitavaks veebiriskiks, mida lapsevanemad tajuvad, on digisõltuvus ning potentsiaalselt eale mittevastav, negatiivne veebisisu, mis võib vanemate hinnangul tuua lastele kaasa vaimseid tagajärgi. Ehk intervjuudest nähtus, et intervjuueeritud vanemad olid mures oma laste veebiturvalisuse pärast (Alelyani jt, 2019). Seda, et lapsed veedavad palju aega nutiseadmes, on kinnitanud ka EU Kids Online uuringu tulemused.

Käesolevas uuringus selgus, et lapsevanemad hakkavad reeglina vanemliku kontrolli rakendusi kasutama selleks, et kaitsta last erinevate internetiohtude eest, nt selleks, et piirata seadmes veedetud aega ja nähtavat sisu, aga ka selleks, et jälgida lapse liikumist füüsilises ruumis. Seega vanemad näevad võimalust lahendada laste digivahendite kasutamise seotud peamisi muresid – nutisõltuvust ja negatiivse veebisisu tarbimist – vanemliku kontrolli rakenduste kasutuselevõtuga. Sarnaselt varasemate uuringutega võis ka antud töö puhul näha, et lapsevanemad olid vanemlike kohustuste täitmiseks hakanud kasutama üha enam erinevaid digitehnoloogiaid, mis lisaks paljudele teistele tehnoloogilistele funktsionaalsustele võimaldavad hoolikamalt jälgida laste veebitegevusi (Mascheroni ja Siibak, 2021). Texta Protect rakendus loodi küberkiusamise ennetamiseks, kuna see lubab analüüsida lapse sotsiaalmeedia kontodele jäetud kommentaaride sobilikkust ning problemaatiliste kommentaaride korral teavitada neist lapsevanemat. Uuringu tulemustest nähtus, et lastevanemate kasutajakogemused ei kinnita, et rakendus täidab oma funktsioone ning rakenduse toimimisel avaldusid erinevad tehnilised tõrked. Kuna tegemist on uudse rakendusega, mida lapsevanemad testisid küllaltki lühikese perioodi vältel, ei saa lõplikke järeldusi rakenduse toimivuse kohta siiski teha.

Uuring näitas, et Texta Protect rakenduse kasutuselevõtt tõi lapsevanemale kaasa rakenduse kasutamise vajaduse selgitamise, mis toetab avatud suhtlust pereelus. See on kooskõlas Stoilova jt (2024) väitega, et vanemliku kontrolli positiivne mõju saavutatakse, kui seda kasutatakse koos lapse ja vanema lugupidava suhtlusega. Kuigi vanemlikku kontrolli kiputakse reklaamima selle piiravate ja kontrollivate omaduste tõttu, rõhutavad paljud uuringud avatud suhtlemise, ühise

reeglite kehtestamise, läbirääkimiste ja laste kaasamise positiivset rolli otsuste tegemisel (Stoilova, 2024). Vanemad peavad aktiivselt kujundama lastele väärtushinnanguid ja õpetama neile otsustusvõimet (Lim, 2018). Arvestades laste ulatuslikku kokkupuudet digitehnoloogiatega on vanemlik järelevalve muutumas üha olulisemaks teemaks. Uuring näitab, et lapsevanemad vajavad usaldusväärseid rakendusi, mis aitaks suunata laste digikäitumist, kahjustamata lapse ja vanema suhet. Turul on hulgaliselt erinevaid vanemliku kontrolli rakendusi ning lapsevanemad investeerivad küll erinevatesse rakendustesse, aga siinkohal ei piisa vaid rakenduse kasutamisest. Tuleb lapsega suhelda ja toetada, mitte loota vaid rakendustele. Näiteks (Sukk ja Soo, 2018) uuringus selgus, et lapsevanemad ei olnud alati teadlikud laste negatiivsetest kogemuses internetis ja üle veerandi lastest hoidis negatiivse kogemuse iseendale. Lisaks, Sukk ja Soo (*Ibid.*) uuringu kohaselt ütles 92% lapsevanematest, et nad on rääkinud oma lapsega sellest, mida laps internetis teeb, ning 59% lapsevanematest on andnud nõu interneti kasutamise kohta, ent siiski pidasid lapsed vanemate rolli nende internetikasutuse sotsiaalses vahendamises palju väiksemaks.

Siinkohal ei saa öelda, et aktiivne vanemlik vahendamine võiks olla edukam kui tehniline vanemlik vahendamine, aga nende vanemlike vahendamisviiside kombineerimine võib anda parema tulemuse, kui kasutada ainult tehnilist vanemliku vahendamist. Digitaalne vanemlus kirjeldab vanemlikke pingutusi ja tavasid laste tegevuse mõistmiseks, toetamiseks ja reguleerimiseks digitaalses keskkonnas (Benedetto ja Ingrassia, 2021). Lapsevanema rolli täites saab kombineerida erinevaid kohustusi ning suunata last parimate valikute suunas. Kuna lapsevanemad on esimesed vahendajad laste kogemustest digivahenditega (*Ibid.*), siis see toob kaasa lapsevanematele erinevaid väljakutseid. Võttes arvesse käesoleva uuringu tulemusi, siis saab järeldada, et teadlikumad lapsevanemad on kaasa läinud digitaalsete muutustega ning on järjest rohkem teadlikumad digitaalsetest võimalustest.

Leian, et antud uuringus on kvalitatiivse uurimismeetodiga kogutud piisavalt andmeid, et neid andmeid induktiivse ja deduktiivse lähenemise kaudu analüüsida. Poolstruktureeritud intervjuu võimaldas lapsevanematel julgelt oma arvamust avaldada ning põhjendada seisukohti ning seeläbi teada saada lastevanemate vahetuid kogemusi. Uuringu käigus jõudsin tõdemuseni, et intervjuude tegemine silmast silma või video vahendusel annab tulemused, mida on võimalik uuringus kasutada. Käesolevas uuringus palus kaks osalist võimalust intervjuu küsimustele vastata kirjalikult, mida ma ka võimaldasin. Paraku ei osanud ma ette näha, et intervjuu tegemise võimaldamine kirjalikult võib tuua kaasa olukorra, kus intervjuu küsimustele vastatakse ChatGPT abil. Leian, et see on väga oluline teadmine kõigile teistele, kes kaaluvad selliseid võimalusi enda intervjuueeritavatele pakkuda.

Leian, et käesoleva uuringu tegemiseks oli piisavalt aega, aga kuna eesmärk oli kaardistada konkreetselt Texta Protect rakenduse kasutajate kogemusi, ent kasutusperioodil ilmnemiseid uuringus osalejatel rakendusega tehnilisi probleeme, jäi uuringus osalenud lastevanematel kasutusperiood lühemaks kui algselt loodetud. Leian, et kui uuringusse oleksid olnud kaasatud igapäevaselt Texta Protect rakendust kasutavad lapsevanemad, oleks saanud rohkem välja tuua reaalseid kasutuse käigus tekkinud positiivseid ja negatiivseid olukordi, kuna käesolev testperiood ei andnud neid piisavalt. Antud uuringu valim oli suunatud 13–16-aastaste laste vanematele, aga leian, et valimisse oleksid võinud olla kaasatud ka 10–17-aastaste laste vanemad, kuna lapsed hakkavad aina varem sotsiaalmeediat kasutama.

4.3. Edasised uuringud

Leian, et edasiste uuringutega tuleks uurida ka laste vaateid vanemliku kontrolli rakenduse Texta Protect kasutamise kohta, näiteks uurida nende arusaama privaatsusest ja võimalikust privaatsusriivist, mida sellise rakenduse kasutamine võib esile tuua. Sellist uuringut tuleks teha nende lastega, kelle vanemad kasutavad Texta Protecti rakendust aktiivselt. Antud rakendust on oluline uurida, kuna küberkiusamine on aina aktuaalsem ning oleks äärmiselt oluline, et sellised rakendused oma funktsionaalsusi täita suudaksid, et need saaksid ka tegelikult aidata kaitsta lapsi küberkiusamise eest.

KOKKUVÕTE

Küberkiusamine on aina aktuaalsem ning üks murettekitavamast veebiriskidest, millega noored internetis kokku puutuvad. Äärmiselt oluline on, et küberkiusamise ennetamiseks loodud rakendused suudaksid täita oma funktsioone ning kaitsta lapsi küberkiusamise eest, toetades lapsevanemaid. Eesti turule on toodud üks esimesi vanemliku kontrolli rakendusi, mis on loodud küberkiusamise ennetamiseks, ehk Texta Protect.

Käesoleva töö eesmärk oli uurida, millest tõukuvalt ning milliste ootustega lapsevanemad vanemliku kontrolli rakendusi kasutama asuvad ning milliseks nende kasutuskogemus kujuneb. Muuhulgas soovisin uurida, kuidas sünnivad otsused vanemliku kontrolli rakenduse kasutusele võtta lapse ja vanema koostöös. Oma uuringus kaardistan nende vanemate kogemusi, kes olid huvitatud proovima esimest omanäolist eestikeelset rakendust Texta Protect.

Töö eesmärgi täitmiseks värbasin uuringus osalema 13–16-aastaste laste vanemaid, kellel palusin kasutada Texta Protect rakendust ning seejärel viisin kaheksa intervjueeritavaga läbi individuaalsed intervjuud, et nii kaardistada nende kogemusi Texta Protectiga, et saada aimu, millest tõukuvalt ja milliste ootustega nad vanemliku kontrolli rakendusi kasutama asuvad. Seejärel kombineerisin kvalitatiivse sisuanalüüsi käigus nii induktiivset kui deduktiivset lähenemist, mis andis võimaluse arvestada nii teoreetilisi raame kui ka lastevanemate vaatenurga eripärasid.

Uuringu tulemusena selgus, et lapsevanemad hakkavad reeglina vanemliku kontrolli rakendusi kasutama selleks, et kaitsta last erinevate internetiohtude eest. Selgus, et lapsevanemad lootsid, et Texta Protect rakenduse võimekus last reaalselt kaitsta annab vanematele kindlustunde, et lapsel on veebikeskkonnas turvaline. Uuringus osalenud lapsevanemad nentisid, et rakendus ei vastanud nende ootustele, kuna sellega kaasnes hulgaliselt tehnilisi tõrkeid. Rakenduse kasutusele võtmine ei tekitanud lapse ja lapsevanema suhte muutumist negatiivseks, pigem tugevdas lapse ja vanema suhet. Peale lapsevanema selgitusi nõustusid lapsed sellega, et vanem Texta Protect rakendust kasutab. Intervjueeritute lapsed mõistsid, et vanem on piirav, kuna soovivad last kaitsta, mitte kahjustada.

Uuringus selgus, et lapsevanemad soovivad, et vanemliku kontrolli rakendused toimiksid kiirelt ja efektiivselt, et neid saaks usaldada.

Uuringu tulemused andsid kinnitust, et lapsevanemad tegelevad vanemliku vahendusega aina aktiivsemalt, et lastel internetis silma peal hoida. Selleks kombineerivad lapsevanemad piiravat ja

tehnilist vahendamist, et täita lapsevanema aina muutuvat rolli. See omakorda kinnitab Siibaku (2019) teooriat, et lapsevanema roll muutub digitaalses maailmas üha rohkem, kuna maailm on digitehnoloogiatest küllastunud ning lapsevanemad on hakanud kasutama aina enam vanemliku kontrolli rakendusi, et täita „hea“ lapsevanema rolli.

Minu töö on üks esimesi, mis käsitleb Eestis turule toodud üht esimest vanemliku kontrolli rakendust küberkiusamise ennetamiseks, ning leian, et selle juures on veel mitmeid uuritavaid aspekte. Edasistes uuringutes tuleks uurida ka laste vaateid vanemliku kontrolli rakenduse Texta Protect kasutamise kohta, näiteks uurida nende arusaama privaatsusest ja võimalikust privaatsusriivist, mida sellise rakenduse kasutamine võib esile tuua.

SUMMARY

Parents' user experiences with the Texta Protect parental control app

Cyberbullying is becoming increasingly relevant and one of the most worrying online risks that young people face online. It is extremely important that applications designed to prevent cyberbullying are able to fulfill their functions and protect children from cyberbullying, supporting parents. One of the first parental control applications designed to prevent cyberbullying, Texta Protect, has been introduced to the Estonian market.

The aim of this study was to investigate what motivates and with what expectations parents start using parental control applications and what their user experience is like. Among other things, I wanted to investigate to what extent decisions to use a parental control application are made in cooperation between the child and the parent. In my study, I map the experiences of parents who were interested in trying the first unique Estonian-language application, Texta Protect.

To achieve the aim of the study, I recruited parents of 13–16-year-old children to participate in the study, asking them to use the Texta Protect app, and then conducted individual interviews with eight interviewees to map their experiences with Texta Protect and gain an idea of what motivates and with what expectations they start using parental control apps. I then combined both inductive and deductive approaches during the qualitative content analysis, which allowed me to take into account both theoretical frameworks and the specificities of the parents' perspectives.

The study found that parents usually start using parental control apps to protect their children from various online threats. It turned out that parents hoped that the Texta Protect app's ability to protect their children in real time would give them confidence that their children were safe online. Parents who participated in the study stated that the app did not meet their expectations, as it was accompanied by numerous technical glitches. Using the app did not cause the relationship between the child and the parent to become negative, but rather strengthened the relationship between the child and the parent. After the parent's explanations, the children agreed that the parent was using the Texta Protect app. The children of the interviewees understood that the parent was being restrictive because they wanted to protect the child, not harm it.

The study revealed that parents want parental control apps to work quickly and effectively so that they can be trusted.

The results of the study confirmed that parents are increasingly engaging in parental mediation to keep an eye on their children online. To do this, parents combine restrictive and technical

mediation to fulfill the ever-changing role of the parent. This in turn confirms Siibaku's (2019) theory that the role of the parent is increasingly changing in the digital world, as the world is saturated with digital technologies and parents have started to use more and more parental control applications to fulfill the role of a “good” parent.

My work is one of the first to address one of the first parental control apps launched in Estonia to prevent cyberbullying, and I believe that there are still several aspects to be explored. Future research should also explore children's views on the use of the parental control app Texta Protect, for example, examining their understanding of privacy and the potential privacy infringement that using such an app may bring.

KASUTATUD KIRJANDUS

Alelyani, T., Ghosh, A. K., Moralez, L., Guha, S. ja Wisniewski, P. (2019). Examining parent versus child reviews of parental control apps on Google Play. G. Meiselwitz (toim), *Social computing and social media: Communication and social communities* (lk 3–21). Springer. doi:10.1007/978-3-030-21902-4_1

Andelsman Alvarez, V. ja Meleschko, S. K. (2024). Going above and beyond? How parent–daycare mobile communication reconfigures the time and space dimensions of parenting. *Mobile Media & Communication*, 12(1), 112-130. doi:10.1177/20501579231203533

Benedetto, L. ja Ingrassia, M. (2021). Digital Parenting: Raising and Protecting Children in Media. *Parenting: Studies by an ecocultural and transactional perspective*, (lk 127-140). IntechOpen.

Bertrandias, L., Bernard, Y. ja Elgaaied-Gambier, L. (2023). How using parental control software can enhance parents' well-being: the role of product features on parental efficacy and stress. *Journal of Interactive Marketing*, 58(2-3), 280-300. doi:10.1177/10949968221144270

Cosma, A., Molcho, M. ja Pickett, W. (2024). *A focus on adolescent peer violence and bullying in Europe, central Asia and Canada. Health Behaviour in School-aged Children international report from the 2021/2022 survey*. Volume 2. WHO Regional Office for Europe. doi:10.54044/9789289060929

Dennen, V. P., Choi, H., ja Word, K. (2020). Social media, teenagers, and the school context: a scoping review of research in education and related fields. *Educational Technology Research and Development*, 68(4), 1635-1658.

Duek, C. ja Moguillansky, M. (2020). Children, digital screens and family: parental mediation practices and gender. *Comunicacao e sociedade*, (37), 55-70.

Durak, A., Durak, H. Y., Saritepeci, M. ja Dilmaç, B. (2025). Examining the factors affecting parental Supervision in Cyberbullying Prevention: Demographics, parental mediation, and Digital Parenting Awareness. *Families in Society*, 106(1), 176-194.

Facebook kodulehekül. (2025). Kasutatud 19.05.2025, <https://www.facebook.com/>

Family Locator kodulehekül. (i.a). Kasutatud 20.05.2025, <https://family-locator.com/>

Feal Fajardo, Á. (2017). *Study on privacy of parental control mobile applications*. Doktoritöö. IMDEA Software Institute, Cybersecurity Master's Degree Program.

Findmykids kodulehekül. (i.a). Kasutatud 20.05.2025, <https://findmykids.org>

- Ghosh, A. K., Badillo-Urquiola, K., Guha, S., LaViola, J. J. ja Wisniewski, P. J. (2018). *Safety vs. surveillance: What children have to say about mobile apps for parental control*. Teoses *Proceedings of the 2018 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (lk 1–14). ACM. <https://doi.org/10.1145/3173574.3173702>
- Goodine, P. (2016). Exploring and Mitigating the Impact of Cyberbullying on Adolescents' Mental Health. *BU Journal of Graduate Studies in Education*, 8(1), 19-24.
- Google. (i.a.). Google Family Link – Help your family create healthy digital habits. Kasutatud, 20.05. 2025, <https://families.google/familylink/>
- Heaselgrave, F. (2023). Unpaid digital care work: Unmasking the parental mediation practices of contemporary mothers. *new media & society*, 27(1), 281-296. doi:10.1177/14614448231174420
- Høgstad, H., Kaiser, S., Mabile, G., Breivik, K., Adolfsen, F., Martinussen, M. ja Kyrrestad, H. (2025). Küberkiasamise negatiivsete tagajärgede ennetamisele suunatud rakenduse mõju: klaster-randomiseeritud kontrollitud uuring. *PLOS Digital Health*, 4(4), e0000819. <https://doi.org/10.1371/journal.pdig.0000819>
- Instagram kodulehekülg. (2025). Kasutatud 19.05.2025, <https://www.instagram.com/>
- Landstedt, E. ja Persson, S. (2014). Bullying, cyberbullying, and mental health in young people. *Scandinavian journal of public health*, 42(4), 393-399. doi:10.1177/1403494814525004
- Lepik, K. ja J, Strömpl. (2014). Põhistatud teooria. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 15.03.2025 <https://samm.ut.ee/pohistatud-teooria/>
- Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M. ja Strömpl, J. (2014). Intervjuu. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 15.01.2025 <https://samm.ut.ee/intervjuu/>
- Li, C., Wang, P., Martin-Moratinos, M., Bella-Fernández, M. ja Blasco-Fontecilla, H. (2024). Traditional bullying and cyberbullying in the digital age and its associated mental health problems in children and adolescents: a meta-analysis. *European child & adolescent psychiatry*, 33(9), 2895-2909. doi:10.1007/s00787-022-02128-x
- Lim, S. S. (2018). *Transcendent parenting in digitally connected families: When the technological meets the social*. G. Mascheroni, C. Ponte ja A. Jorge (toim), *Digital parenting: The challenges for families in the digital age* (lk 31–39). Nordicom.

- Livingstone, S. (2007). Strategies of parental regulation in the media-rich home. *Computers in human behavior*, 23(2), 920-941.
- Mascheroni, G., Ponte, C. ja Jorge, A. (2018). *Digital parenting: The challenges for families in the digital age, yearbook 2018*. Nordicom.
- Mascheroni, G. ja Siibak, A. (2021). *Datafied childhoods*. Peter Lang US. doi:10.3726/b17460
- Naruskov, K. (2020). The perception of cyberbullying among Estonian students according to cyberbullying types and criteria. Tartu: University of Tartu Press.
- Nathanson, A. I. (2015). Media and the family: Reflections and future directions. *Journal of Children and Media*, 9(1), 133-139. doi:10.1080/17482798.2015.997145
- Nikken, P. ja Jansz, J. (2014). Developing scales to measure parental mediation of young children's internet use. *Learning, Media and technology*, 39(2), 250-266. doi:10.1080/17439884.2013.782038
- Olev, A. ja Alumae, T. (2022). Estonian speech recognition and transcription editing service. *Baltic Journal of Modern Computing*, 10(3), 409-421.
- Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 13.02.2025 <http://samm.ut.ee/valimid>
- Salawu, S., He, Y., ja Lumsden, J. (2020, December). BullStop: A mobile app for cyberbullying prevention. In *Proceedings of the 28th International Conference on Computational Linguistics: System Demonstrations* (pp. 70–74). <https://aclanthology.org/2020.coling-demos.13>
- Siibak, A. (2019). *Digital parenting and the datafied child*. T. Burns ja F. Gottschalk (toim), *Educating 21st century children: Emotional well-being in the digital age* (lk 117–126). OECD Publishing.
- Sisask, M. ja Streimann, K. (2020). Noorte vaimne tervis. *Noorteseire aastaraamat 2019-2020: Noorte elu avamata küljed*, 29-53.
- Stoilova, M., Bulger, M. ja Livingstone, S. (2024). Do parental control tools fulfil family expectations for child protection? A rapid evidence review of the contexts and outcomes of use. *Journal of Children and Media*, 18(1), 29-49. doi:10.1080/17482798.2023.2265512

Sukk, M., Soo, K. (2018). EU Kids Online'i Eesti 2018. aasta uuringu esialgsed tulemused. V. Kalmus, R. Kurvits, A. Siibak (toim). Tartu: Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut.

Talves, K. ja Kalmus, V. (2015). Gendered mediation of children's internet use: A keyhole for looking into changing socialization practices. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 9(1). doi:10.5817/CP2015-1-4

Texta Protect kodulehekül. (2022). Kasutatud 18.03.2025, <https://textaprotect.com/>

TikTok kodulehekül. (i.a). Kasutatud 19.05.2025, <https://www.tiktok.com/>

UNICEF. (2022). Cyberbullying: what is it and how to stop it: what teens want to know about cyberbullying.

Yosep, I., Hikmat, R. ja Mardhiyah, A. (2023). Preventing cyberbullying and reducing its negative impact on students using E-parenting: a scoping review. *Sustainability*, 15(3), 1752.

Xu, T., ja Ren, J. (2025). Parent–Child Relationships, Parental Control, and Adolescent Mental Health: An Empirical Study Based on CEPS 2013–2014 Survey Data. *Behavioral Sciences*, 15(1), 52.

LISAD

Lisa 1. Poolstruktureeritud intervjuu kava

Poolstruktureeritud intervjuu kava

Tutvustus:

Intervjuu eesmärk on välja selgitada lastevanemate kasutajakogemused rakendusega Texta Protect (vanemliku kontrolli rakendus küberkiusu ennetamiseks). Intervjuude kaudu soovin kuulda lapsevanemate vahetuid kogemusi ja muljeid rakenduse kasutamise kohta. Muuhulgas soovin uurida, kuidas võtsid rakenduse kasutuselevõtu omaks lapsed ning milliseid reaktsioone rakenduse kasutus neis esile tõi.

Sissejuhatuseks:

Tere!

Olen tänulik, et leidsite aega intervjuus osalemiseks. Uuringus osalemine on vabatahtlik. Teil on õigus igal ajahetkel uuringus osalemisest loobuda. Intervjuus räägitu on konfidentsiaalne ja anonümiseeritakse transkribeerimise käigus. Intervjuu käigus kogutud infot ei jagata lõputöös isikustatud kujul ja teie isikut ei ole võimalik tuvastada.

Kas olete nõus, et intervjuud salvestan ning kasutan hiljem transkribeeritud ja anonümiseeritud infot oma uuringus? Vastates tänan.

Kas teile sobib, kui kasutame intervjuu käigus Sina vormi? Eeldan, et vastus on jaatav ja tänan.

Soojendusküsimused

Kas Teile sobib, kui jätkame Sina vormis?

*Kasutan edaspidi Sina vormi, eeldades, et sinatamine intervjuueeritavale sobib, et luua sõbralik keskkond.

I osa keskendub taustainfole, tunnetele, kaudselt seotud vanemlikukontrolliga

Viimasel ajal on meedias taaskord aktiivselt tõusetunud arutelu laste digitehnoloogiate kasutuse kohta (koolis telefonide keelamine). Kuivõrd suureks probleemiks sina lapsevanemana laste digivahendite kasutuse teemat pead? Palun jaga enda seisukohti sel teemal.

Vaadates, kuidas digitehnoloogia areneb ja kui palju on lastel erinevaid võimalusi digivahendite kasutamisel on paslik küsida, mida tunnetad sina lapsevanemana laste digitehnoloogiatega kasutuse juures kõige suurema probleemina? Kas sinu jaoks on peamiseks probleemiks digitehnoloogiatega kulutatav aeg või neist potentsiaalselt leitav ebasobiv sisu? Räägi, miks sa nii arvad?

Palusin sind osalema väikeses rakenduse-testimise katses ja palusin sul katsetada Texta Protecti rakendust. Kui ma sind uuringus osalema kutsusin ning seda rakendust testimiseks kutsusin, siis mis sa arvasid, milliste murede eest see rakendus sinu last kaitsta võiks? Mis sa Texta Protecti rakendusest eeldasid?

Kas sul on varasemalt kogemusi mingite välismaiste vanemliku kontrolli rakendustega?

Kui jah siis - Mis ajendas sind toona vanemliku kontrolli rakendusi kasutama hakkama?

Mis on need peamised põhjused, miks sa otsustasid vanemliku kontrolli rakendust kasutama hakata?

Mis sa arvad, miks paljud vanemad selliseid vanemliku kontrolli rakendusi on kasutama hakanud vanemliku kontrolli rakendustest?

II osa keskendub Textale ja selle kasutamisest tingitud kogemustele ja praktikatele

Miks otsustasid sina selles uuringus osaleda ja Texta Protecti rakendust testida? Milliste ootustega sa seda rakendust kasutama hakkasid?

Palun kirjelda, mida see konkreetne rakendus võimaldab?

Kui kaua sa oled Texta Protecti praeguseks hetkeks kasutanud?

Mis sulle selle rakenduse juures meeldib?

Mis sa arvad, millist kasu sa oled saanud Texta Protect rakenduse kasutamisest? Meenub sulle ehk mõni olukord kui tundsid, et rakenduse kasutamisest on sulle ja su lapsele kasu tekkinud?

On sul ehk juhtunud ka olukordi kui tundsid, et rakendus ei saanud temale pandud ülesandega hakkama? Palun kirjelda seda olukorda.

Kas on midagi, mida sooviksid selle rakenduse juures muuta?

Kas sinu jaoks oli Texta Protect rakenduse kasutamine keeruline? Miks?

Palju sa pöörad tähelepanu nendele kommentaaridele, mis rakenduse poolt eemaldatakse?

Kuivõrd sa informeerid last nendest kommentaaridest ja sisust, mida tema “seinale” tänu rakendusele ei kuvata?

Milliseid reaktsioone tekitas sinus endas see sisu, mida rakendus eemaldas? Palun kirjelda seda sisu, millised need postitused tavaliselt on? Millist sõnavara nad sisaldavad?

Kas sa jääd Texta Protecti rakendust kasutama nüüd ka peale uuringu lõppu? Miks/Miks mitte?

III osa keskendub kasutuse tagajärgedele ja võimalikule mõjule lapse-vanema suhetes.

Kui sa otsustasid, et osaleda Texta Protecti rakenduse testimise-uuringus ja hakkad seda kasutama, kas sa informeerisid sellest otsusest kuidagi ka oma last?

Kuidas sa selgitasid lapsele rakenduse kasutuselevõtu vajadust?

On sul meeles, kuidas laps reageeris, kui ütlesid, et hakkad seda rakendust uuringu käigus kasutama?

Meenub sulle, milliseid reaktsioone rakenduse kasutuselevõtt sinu lapses tekitas?

Mis sa arvad, millist rolli on selle rakenduse kasutuselevõtt mänginud sinu ja lapse omavahelistes suhetes?

Kuidas suhtub laps rakenduse kasutamisse nüüd?

Kirjelda mõnda kogemust, mis on kaasnenud rakenduse kasutuselevõttuga?

Kokkuvõte:

1. Kas sa sooviksid omalt poolt midagi veel lisada või täiendada?

2. Juhul, kui tekib vajadus esitada veel täpsustavaid küsimusi, kas ma võin võtta sinuga veel ühendust?

3. Täna veelkord, et sa olid valmis intervjuus osalema.

Lisa 2. Teabeleht

Lastevanemate kasutajakogemused rakendusega Texta Protect

(vanemliku kontrolli rakendus küberkiusu ennetamiseks)

Teabeleht tutvustab minu uuringut, millelt leiad kontaktandmed juhuks, kui tekib küsimusi!

Mida minu uuring endast kujutab?

- Kas Sa kasutad digitaalseid platvorme, et lapse netikäitumisel silma peal hoida?
- Otsime uuringusse lapsevanemaid, kes on nõus ja valmis testima rakendust Texta Protect (vanemliku kontrolli rakendus küberkiusu ennetamiseks).
- Kas Sa soovid oma kogemustest rakendusega Texta Protect lähemalt rääkida?

Mis saab edasi, kui otsustad uuringus osaleda?

- Soovime vestelda sinuga Texta Protect rakenduse kasutajakogemusest. Mis sul selle rakenduse juures meeldib? Kas sa sooviks selle juures midagi muuta? Milliseid reaktsioone on see Sinu tekitanud jne.
- Intervjuule kulub umbkaudu veidi rohkem kui tund aega. Intervjuu on sõbralik ja jääb meie vahele. Me ei jaga seda infot, mida Sa vestluse jooksul räägid. Samuti ei pea muretsema selle pärast, kas Sa oskad õigesti vastata – selles vestluses ei ole õigeid ega valesid vastuseid. Meid huvitavad eelkõige kasutajakogemused.
- Uuringu tulemustest eemaldame me Sinu nime, muu personaalse info ja teiste inimeste või kohtade nimed, mida oled vestluses nimetanud. Nii jääb Sinu isik arhiveeritud andmetes ja üldsusele avaldatud uuringutulemustes (artiklites, esitlustes, raportites) anonüümseks ning Sinu isikut ei ole võimalik kogutud andmete põhjal kindlaks teha. Seega hoiame Sinu nime ja meile räägitu teiste eest salajas.
- Võime vestelda silmast silma Sulle sobivas kohas või veebi teel – täpselt nii, kuidas Sulle kõige paremini sobib.

Kas Sa pead uuringus osalema?

Sinu osalemine uuringus on vabatahtlik. Kui Sa otsustad uuringust mitte osa võtta, siis see ei too Sulle kaasa mingeid negatiivseid tagajärgi. Kui Sa aga otsustad osaleda, kuid mõtled hiljem ümber, siis võid Sa osalemisest loobuda ega pea seda põhjendama. Kui Sa mõnele küsimusele vastata ei taha, siis võid seda öelda ja me liigume edasi järgmiste temade juurde.

Nõusolekuvormi tagastamine

Kui Sa oled nõus uuringus osalema, siis täida palun nõusoleku vorm, mis on järgmisel lehel ja anna see intervjuerijale.

Kontaktid:

Prof Andra Siibak (TÜ) andra.siibak@ut.ee

Erle Kalmus erle.kalmus@ut.ee

Mure või kõigi laste heaoluga seotud teemade puhul on võimalik pöörduda Lasteabi poole telefonil 116 111, välismaalt helistades +372 600 4434. Lasteabi telefon töötab 24/7 ja helistamine on tasuta. <https://www.lastekaitseliit.ee/et/>

Lisa 3. Nõusoleku vorm

Nõusoleku vorm

Aitäh, et Sa lubasid mul tutvustada uuringut, milles soovime teada saada rakenduse Texta Protect kasutajakogemusi.

Kui ma küsin midagi sellist, millest Sa aru ei saa, siis palu mul selgitada. Kui Sa tunned mingil hetkel, et ei soovi enam küsimustele vastata ning tahad vestluse lõpetada, siis palun anna mulle sellest märku.

- Mulle on uuringut tutvustatud ning mul on olnud võimalus küsida küsimusi.
- Ma nõustun osalema uuringus ja vestluse salvestamisega.
- Ma nõustun oma vastuste ja personaalse informatsiooni (nimi ja kontaktandmed) uuringu tarbeks kasutamise ja info arhiveerimisega.
- Ma saan aru, et mulle tagatakse konfidentsiaalsus ning et minu isikut ei ole võimalik hiljem uuringu tulemuste põhjal kindlaks teha.
- Ma saan aru, et minu personaalseid andmeid (nõusolekuleht, kontaktandmed) hoitakse turvaliselt, neid ei jagata väljaspool seda uuringut olevate inimestega.

Palun märgi kõik ruudud, kui Sa soovid uuringus osaleda.

Sinu nimi:

Kuupäev:

Allkiri:

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Erle Kalmus,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „*Lastevanemate kasutajakogemused Texta Protect vanemliku kontrolli rakendusega*“, mille juhendaja on Andra Siibak, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Erle Kalmus

26.05.2025